

ОНОРЕ ДЬО БАЛЗАК ГОБСЕК

Част 0 от „Човешка комедия“

Превод от френски: Любов Драганова, 1983

chitanka.info

ГОБСЕК^[0]

НА БАРОН БАРШУ ДЪО
ПЕНОЕН

*От всички ученици във Вандомския колеж, мисля, че единствени ние се срещнахме на литературното поприще, ние, които се занимавахме с философия във възрастта, когато трябваше да ни интересува само *De viris*^[1]! Ето произведението, над което работех, когато отново се видяхме, докато в същото време ти пък се трудеше над прекрасните си творби върху немската философия. Така че и двамата не изменихме на призванията си. Затова се надявам, че ще изпиташ същото удоволствие да видиш името си в началото на това произведение, каквото изпитах аз, когато го пишех.*

Твоят съученик от колежа
1840 дьо Балзак

През зимата на 1829–1830 година в един часа през нощта в салона на виконтеса Дьо Гранлийо все още се заседаваха двама гости. Когато чу биенето на стенния часовник, единият от тях, красив младеж, се сбогува. Щом в двора отекна тропотът на потеглящия кабриолет, виконтесата остави брат си и един приятел на семейството, които довършваха партия пикет^[2], и се приближи до дъщеря си. Тя се преструваше, че разглежда финия порцеланов абажур на настолната лампа върху камината, а всъщност се вслушваше в заглъхващия шум на кабриолета с изражение, което оправдаваше опасенията на майка ѝ.

— Камий, ако продължавате да се държите с младия граф Дьо Ресто така, както тази вечер, ще ме принудите повече да не го приемам в дома си. Слушайте, мило дете, ако вярвате в обичта ми, позволете ми да насочвам живота ви. На седемнадесет години човек не може да има правилна преценка нито за бъдещето, нито за миналото, нито за някои социални изисквания. Ще ви кажа само следното: господин Дьо Ресто има майка, която е способна да пропилее милиони, жена с долен произход, някаква си госпожица Горио, която навремето често даваше повод да се говори за нея. Тя така лошо се отнесе с баща си, че не заслужава да има такъв добър син. Младият граф я обожава и я подкрепя със своето синовно милосърдие, достойно за най-голяма похвала; освен това той полага изключителни грижи за брат си и сестра си. Но колкото и да е прекрасно подобно поведение — добави с лека ирония виконтесата, — докато майка му е жива, всяко семейство ще трепери да повери на младия Ресто бъдещето и състоянието на една девойка.

— Чух няколко думи и не мога да се сдържа да не се намеся във вашия разговор с госпожица Гранлийо — обади се приятелят на семейството. — Спечелих, графе — обърна се той към своя съперник. — Оставям ви, за да се притека на помощ на вашата племенница.

— Ето това се казва адвокатски слух — възкликна виконтесата. — Скъпи ми Дервил, как успяхте да чуете това, което съвсем тихичко говорех на Камий?

— Отгатнах по погледите ви — отвърна Дервил и седна в дълбокото кресло до камината.

Вуйчото застана до племенницата си, а госпожа Дьо Гранлийо седна на един нисък стол между дъщеря си и Дервил.

— Време е, виконтесо, да ви разкажа една история, която ще ви накара да промените мнението си за благосъстоянието на граф Ернест дьо Ресто.

— Каква история? — извика Камий. — О, бързо започвайте, господине.

Дервил погледна госпожа Гранлийо многозначително, давайки ѝ да разбере, че този разказ навярно ще я заинтересува. Поради своето благосъстояние и древния си род виконтеса Дьо Гранлийо бе една от най-видните дами в квартал Сен-Жермен^[3]; и въпреки че не изглежда естествено един парижки адвокат да разговаря така свойски с нея и да

се държи така свободно в дома ѝ, това положение лесно може да бъде обяснено. Завърнала се във Франция заедно с кралското семейство, госпожа Дьо Гранлийо се бе заселила в Париж, където в началото бе живяла само благодарение на помощите, които Луи XVIII ѝ бе отпуснал от фондовете на Цивилната листа^[4]. Нейното положение бе нетърпимо. Адвокатът откри някои формални нередности, допуснати от Републиката при продажбата на замъка на семейство Дьо Гранлийо, и предяви иск да бъде върнат на виконтесата. Той започна този процес и го спечели. Окуражен от успеха, адвокатът така изкусно поведе делото около някакъв приют, че успя да издействува да върнат на семейство Гранлийо гората около замъка. После успя да осребри и няколко акции от Орлеанския канал, както и да възвърне някои големи недвижими имоти, които императорът беше подарил на държавни учреждения. И така възстановеното благодарение на ловкостта на младия адвокат състояние на госпожа Дьо Гранлийо носеше годишен доход от около 60 хиляди франка след излизане на закона за обезщетенията, по силата на който ѝ бяха върнати огромни суми. Тогава този изключително честен човек, вещ, скромен и с добри обноски стана приятел на семейството. Въпреки че поведението му спрямо госпожа Дьо Гранлийо му бе заслужило уважението и спечелило клиента сред най-високопоставените семейства от квартал Сен-Жермен, той не се възползува от тяхното благоразположение, както би постъпил някой честолюбец. Дервил устояваше на предложенията на виконтесата, която искаше да го накара да продаде адвокатската си кантора и да започне работа в съдопроизводството, където благодарение на нейното покровителство много бързо щеше да се издигне. Освен в дома на семейство Дьо Гранлийо, където понякога прекарваше вечерите си, адвокатът се появяваше в обществото само за да поддържа познанствата си. Той се радваше, че адвокатските му способности са блеснали благодарение на предаността му към госпожа Дьо Гранлийо, в противен случай имаше опасност кантората му да западне. По душа Дервил не беше типичен адвокат.

Откакто граф Дьо Ресто бе въведен в дома на виконтесата и Дервил откри, че Камий изпитва симпатия към този младеж, той започна толкова често да ходи на гости у госпожа Дьо Гранлийо, сякаш бе някой денди от Шосе-д-Антен^[5], отскоро приеман в обществото на

аристократическия квартал. Преди няколко дни на един бал Дервил се озова близо до Камий и ѝ каза, посочвайки младия граф:

— Жалко, че този младеж не притежава два или три милиона, нали?

— Това нещастие ли е? Аз мисля, че не е — отвърна тя. — Господин Дьо Ресто е много надарен човек; той е образован и министърът, при когото е на работа, го цени. Не се съмнявам, че един ден ще бъде бележита личност. *Този младеж* ще има каквото си поиска богатство в деня, в който заеме ръководен пост.

— Да, но ако вече беше богат?

— Ако беше богат ли? — повтори Камий, изчервявайки се. — Ами тогава всички девойки, които са тук, щяха да си го оспорват — добави тя и посочи двойките, които танцуваха кадрил.

— И тогава госпожица Гранлийо нямаше да е единствената, към която той щеше да обърне взор — продължи адвокатът. — Затова се изчервявате! Той ви харесва, нали? Хайде, признайте.

Камий рязко стана.

„Тя го обича“, помисли си тогава Дервил. От деня, в който разбра, че адвокатът одобрява нейните чувства към младия граф Ернест дьо Ресто, Камий започна да се държи необичайно любезно с него. Тя и преди това знаеше колко много е задължено нейното семейство на Дервил, но се отнасяше към него по-скоро с уважение, отколкото приятелски, по-скоро вежливо, отколкото сърдечно; нейните обноски, както и тонът на гласа ѝ преди винаги го караха да чувствава разстоянието, което етикетът налага помежду им. Признателността е дълг, който децата невинаги приемат по наследство.

— Тази история — поде след кратко мълчание Дервил — ми напомня единствените необикновени обстоятелства в живота ми. Ето, вече се усмихвате — продължи той, — че един адвокат може да ви говори за роман в своя живот! Но и аз като всички съм бил на двадесет и пет години, а на тази възраст вече бях видял странни неща. Първо трябва да ви разкажа за един човек, когото няма откъде да познавате. Става дума за лихвар. Бихте ли могли да си представите бледото, мъртвешко лице, което бих искал Академията^[6] да ми разреши да нарека *лунно*, защото то напомняше сребро с олющена позлата? Косите на лихваря бяха съвсем прави, сивопепеляви и грижливо сресани. Чертите на лицето му, безстрастно като това на Талейран^[7], изглеждаха

излети от бронз. Жълтите му като на белка очички нямаха почти никакви мигли и се бояха от светлината, но козирката на стар каскет ги предпазваше от нея. Върхът на носа му бе толкова изострен, че приличаше на свредел. Устните му бяха тънки като на алхимиците и на старчетата от картините на Рембранд или Метсю^[8]. Говореше тихо, меко и никога не се горещеше. Трудно можеше да бъде определена възрастта му: не беше ясно дали преждевременно е остарял, или бе запазил младостта си, за да му служи вечно. В стаята му всичко беше чисто и вехто, от зеленото сукно на писалището до покривката на леглото, и напомняше студената свещена обител на старите моми, които по цял ден лъскаат мебелите си. През зимата въглените в огнището му, които винаги бяха заровени в купчина пепел, тлееха, без да горят. Действията му от часа на ставане до пристъпите на кашлица вечер бяха разчетени като по часовник. Може да се каже, че той беше *човек-машина*, когото сънят зареждаше. Ако докоснете пълзяща по хартия мокрица, тя спира и се преструва на умряла; така и този човек млъкваше насред разговора, докато премине превозното средство по улицата, за да не напряга гласа си. И той като Фонтъонел^[9] пестеше жизнената си енергия и всички човешки чувства се въртяха около неговото собствено аз. Затова животът му течеше безшумно като пясъка в старинен часовник. Понякога неговите жертви крещяха, гневяха се; после се възцаряваше пълна тишина като в кухня, където колят патица. Надвечер човекът-полица се превръщаше в обикновен човек, а златото му — в човешко сърце. Ако бе доволен от изминалия ден, той потриваше ръце, а дълбоко набразденото му лице сякаш изпускаше лек дим на щастие. Невъзможно е да се опише другояче мълчаливата игра на мускулите, наподобяваща беззвучния смях на *Кожения чоран*^[10]. Дори при най-силните пориви на радост той продължаваше да говори едносрично, а държането му не се променяше. Такъв съсед ми бе отредила съдбата, когато живеех на улица де Грес. Тогава все още бях младши писар и завършвах трета година право. Тази къща без двор е мрачна и влажна. В апартаментите прониква оскъдна светлина от улицата. Разпределението на сградата на еднакво големи стаи, в които се влиза единствено от дълъг коридор, осветен от малки прозорчета, подсказва, че някога къщата е била част от манастир. При тази тъжна гледка веселостта на някой богаташки син се изпаряваше още преди да е влязъл при моя съсед: и той, и домът

му си приличаха. Бихте ги оприличили на скала и прилепнала към нея мида. Единственото същество, с което той общуваше, бях аз. Той идваше да ми иска огън, вземаше книга за прочит, вестник, а вечер ми позволяваше да влизам в килията му, където разговаряхме, когато беше в добро настроение. Тези прояви на доверие към мен бяха резултат от четиригодишното съседство и от скромното ми съществуване, което поради липса на средства много приличаше на неговото. Имаше ли роднини, приятели? Богат ли беше или беден? Никой не би могъл да отговори на тези въпроси. Нито веднъж не видях пари у него. Навярно богатството му се намирало в подземията на банката. Той лично получаваше полиците си, като обикаляше Париж с мършавите си крака, пъргав като елен. Всъщност той беше жертва на своята предпазливост. Един ден по изключение носел в себе си златни монети. Неизвестно как от джобчето на жилетката му паднал двоен наполеон. Един от наемателите, който вървял зад него, вдигнал монетата и му я подал. „Това не е мое! — отвърнал лихварят изненадано. — Злато! У мен? Така ли щях да живея, ако бях богат?“ Сутрин той сам приготвяше кафето си върху тенекиен мангал, който неизменно стоеше в тъмния ъгъл на камината, а някакъв кръчмар му носеше обед. Старата ни портиерка се качваше винаги в точно определен час, за да почисти стаята му. И накрая, по странно стечение на обстоятелствата, което Стърн^[11] би нарекъл предопределеност, този човек се казваше Гобсек^[12]. По-късно, когато се занимавах с неговите дела, научих, че по време на нашето познанство той е бил на около седемдесет и шест години. Беше роден някъде към 1740 година в покрайнините на Антверпен от майка еврейка и баща холандец и се казваше Жан-Естер ван Гобсек. Нали си спомняте как цял Париж живо се интересуваше от убийството на една жена, наречена *Хубавата холандка*? Когато веднъж случайно заговорих за нея на бившия си съсед, той ми каза, без да покаже ни най-малък интерес или учудване: „Това е дъщерята на моята племенница.“ Само тези думи се отрониха от устата му за смъртта на единствената му наследничка, внучката на сестра му. От съдебния процес научих, че *Хубавата холандка* наистина се казва Сара ван Гобсек. Когато го попитах не е ли странно, че дъщерята на племенницата му носи неговата фамилия, той ми отговори, усмихвайки се: „В нашия род жените никога не са се омъжвали.“ Този чудак никога не бе пожелал да види една-единствена

роднина от четирите поколения жени. Той ненавиждаше наследниците си и не можеше да се примири с мисълта, че неговото богатство някой ден ще стане притежание на друг, било то и след смъртта му. Още на десетгодишна възраст майка му го качила като юнга на кораб, пътуващ за холандските владения в Индия, където се скитал двадесет години. Затова бръчките по жълтеникавото му чело криеха тайните на страшни събития, на ужасни изненади, на непредвидени сполуки, на романтични изпитания, на безкрайни радости, на преживян глад, на потъпкана любов, на застрашено, пропиляно и възстановено богатство. Животът му е бил многократно излаган на опасности и може би спасяван благодарение на решителни действия, чиято жестокост е оправдана от крайната им необходимост. Той е познавал Дьо Лали, Дьо Кергаруе, Д'Естен, прокурора Дьо Сюфрен, Дьо Портандюер, лорд Корнуелс, лорд Хастингс, бащата на Типу-Саиб и самия Типу-Саиб^[13]. Този савоец^[14], служил на владетеля на Делхи Мадхаджи Синдхия и допринесъл толкова много за укрепване мощта на династията на Маратхите, бе търгувал и с краля. Бе имал контакти с Виктор Юг и няколко известни пирати, тъй като дълго време бе живял на остров Сан Томе.^[15] Той наистина бе изпробвал всичко, за да забогатее, дори се бе опитал да намери златото на едно прочуто дивашко племе, населяващо околностите на Буенос Айрес. Освен това не беше чужд на нито едно събитие от войната за независимостта на Америка. Но ако заговореше за Индия или за Америка, което всъщност не му се случваше с никого, а с мен много рядко, то думите му прозвучаваха като неволно издайничество, за което после сякаш се разкайваше. Ако човечността и общителността наречем религия, то той можеше да бъде смятан за атеист. Въпреки че си поставих за цел да проникна в неговия мир, трябва за мой срам да призная, че до последния момент сърцето му остана непроницаемо. Понякога се питах към кой пол принадлежи този човек. Ако лихварите приличат на Гобсек, то те всички са безполови. Дали бе запазил вероизповеданието на майка си и смяташе християните за своя плячка? Дали не бе станал католик, мохамеданин, брамин или пък протестант? Така и не узнах какви бяха религиозните му схващания. Струваше ми се, че по-скоро бе безразличен към религията, отколкото неверующ. Той бе олицетворение на златото, а неговите жертви, които наричаше клиенти, по антифраза или на шега го наричаха татко Гобсек. Една вечер влязох при него. Той седеше в

креслото неподвижен като статуя, с поглед, вперен в перваза на камината, където сякаш препрочиташе разписките за шкантираните полици. В стаята димеше стара настолна лампа със зеленикава поставка, чиято светлина не само не оживяваше лицето му, а, напротив, подчертаваше още повече неговата бледност. Той мълчаливо ме изгледа и ми посочи стола, на който обикновено седях. „За какво мисли това същество? — питах се аз. — Знае ли той, че съществуват бог, чувства, жени, щастие?“ Изпитах съжаление към него като към болен. Същевременно добре разбирах, че освен милионите в банката той можеше мислено да притежава земята, която бе обиколил, претършувал, претеглил, преценил, използвал. — Добър ден, татко Гобсек — поздравих аз. Той извърна глава към мен, дебелиите му черни вежди едва-едва се повдигнаха — тази типична за неговото лице лека промяна се равняваше на най-радостната усмивка на някой южняк. — Вие сте мрачен, също както в деня, когато ви съобщиха за разорението на онзи книжар, на чиято ловкост толкова много се възхищавахте, въпреки че сте били негова жертва. — Жертва ли? — учуди се той. — Нали, за да издействува конкордата си, той ви изплати заема с полици от името на фалиращата търговска фирма, а след като се замогна, изплати полиците, но с отстъпката, предвидена от конкордата? — Той беше хитър — отвърна Гобсек, — но по-късно пак ми падна в ръцете. — Имате ли полици за протестиране? Мисля, че днес сме тридесето число.

За първи път му говорех за пари. Той ме погледна насмешливо, после с тихия си глас, наподобяващ звуците, които начинаещ ученик изтръгва от флейта, ми каза: — Забавлявам се. — Значи, все пак се забавлявате от време на време? — Мислите ли, че поети са единствено тези, които печатат стихове? — попита той, като сви раменен ме погледна снизходително. „Поезия в тази глава, ама че работа!“ — помислих си, но аз все още нищо не знаех за живота му. — Смятате ли, че може да има друго такова великолепно съществуване като моето? — продължи той и очите му заблестяха. — Вие сте млад, вашите мисли са продиктувани от буйната ви кръв, в жарта на огнището ви се привиждат женски лица, докато аз виждам само въглини. Вие вярвате във всичко, аз — в нищо. Ако можете, запазете илюзиите си. Ще ви кажа каква е равносметката на човешкия живот. Независимо дали пътувате, ли си седите до камината и жената, неизбежно стигате до

възраст, когато животът се превръща просто в навик, упражняван в определена, предпочитана среда. Тогава щастието се крие в прилагането на нашите способности при различни житейски обстоятелства. Всичко останало е лъжа. Моите принципи варираха в зависимост от хората, налагаше ми се да ги променям на всяка географска ширина. Това, на което Европа се възхищава, Азия го осъжда. Това, което в Париж е порок, се превръща в необходимост, когато преминеш Азорските острови. Тук, на земята, нищо не е строго определено, съществуват само условности, които се менят според климата. За човек, който е бил принуден да премине през всички социални структури, различните убеждения и морал не са нищо друго освен думи без стойност. Остава единственото истинско чувство, с което природата ни е дарила: инстинктът за самосъхранение. Във вашите европейски общества този инстинкт се нарича *лична изгода*. Ако бяхте живели дълго като мен, щяхте да сте разбрали, че съществува едно-единствено материално нещо, чиято стойност е достатъчно сигурна, за да заслужи вниманието на човека. Това нещо е... ЗЛАТОТО. Златото е символ на всички човешки сили. Пътувах и видях, че навсякъде има равнини или планини; равнините отегчават, планините умоляват, така че местностите са без значение. Що се отнася до нравите, то човекът навсякъде е един и същ: навсякъде се води борба между бедни и богати; навсякъде тази борба е неизбежна и затова е по-добре да експлоатираш, отколкото да бъдеш експлоатиран; навсякъде се срещат физически здрави хора, които работят, и хилави, които се терзаят; навсякъде удоволствията са едни и същи, защото навсякъде чувствата се изхабяват и в крайна сметка едно-единствено просъществува: тщеславието!

Тщеславието винаги е *аз-ът*. Само купища злато могат да заместят тщеславието. Нашите прищевки изискват време, физически възможности или грижи. Именно златото съдържа всичко това в зародиш и го осигурява на практика! Само безумци или болни хора могат да се чувствуват щастливи, когато всяка вечер играят на карти, за да спечелят евентуално няколко гроша. Само глупците могат да си пилеят времето с мисли за това дали госпожа еди-коя си е легнала сама, или някой ѝ прави компания, дали е пламенна или студена, дали темпераментът ѝ заглушава добродетелта. Само идиоти могат да смятат, че са полезни на ближния си, като коват политически

принципи, за да направляват непредвидимите събития. Само будалите обичат да разговарят за актьори и да повтарят техните думи; да се разхождат всеки ден като животни в клетките си, само че на по-голяма площ; да се обличат и да се хранят за пред другите; да се гордеят, че имат кон или каляска, с които съседът им ще се сдобие само три дни след тях. Това представлява животът на вашите парижани, предаден с няколко изречения, нали? Нека за разлика от тях да погледнем на съществуването от по-високо. Щастието е или в силните преживявания, които изхабяват живота, или в равномерните, строго определени занимания, които го превръщат в добре смазан английски механизъм. Над тези два вида щастие стои така нареченото благородно любопитство, което подтиква човека да опознава тайните на природата или да подражава поне донякъде на нейните образци. Ето с няколко думи какво представляват Изкуството и Науката, Страстта и Спокойствието, нали? А всички човешки страсти, подсилени от механизма на обществените ви интереси, преминават като на парад пред моето уединено, спокойно съществуване. Освен това аз замествам вашата научна любознателност — тази битка с природата, при която човекът винаги е победен, с дълбоко проникване и изследване на движещите сили на Човечеството.

С една дума, владее без усилия света, а светът няма никаква власт над мен. Слушайте — продължи Гобсек, — от описанието на тазсутрешните събития ще се досетите какви са моите удоволствия. — Той стана, отиде да заключи вратата, дръпна вехтия стенен килим, който служеше за завеса, и халките му проскърцаха по корнизата. После отново седна. — Тази сутрин — каза ми той — трябваше да получа суми само срещу две полици, тъй като останалите ми бяха изплатени в брой още предния ден според изискванията ми. И пак печеля, тъй като при шкантирането включвам четиридесет су уж за наемане на кабриолет, с който отивам да си получа парите. Нима не е забавно, че заради някакви си шест франка шконто прекосявам цял Париж, и то аз, който с нищо не се съобразявам, и плащам само седем франка данък. Първата полица на стойност хиляда франка, представена ми от младеж, конте с жилетка на пайети, с пенсне, возещ се в кабриолет, теглен от чистокръвен английски кон и т.н., беше подписана от една от най-красивите жени в Париж, омъжена за богаташ, граф. Защо тази графиня бе подписала полица, която де юре нямаше стойност, но де

факто бе абсолютно надеждна? Навярно защото тези нещастни жени се страхуват от семейния скандал, който би избухнал при протестирането на полицата, и са готови себе си да продадат, само и само да не платят сумата. Прииска ми се да узная скритата цена на тази полица. Дали бе резултат на глупост, неблагоприятие, любов или състрадание? Втората полица за същата сума, подписана от Фани Малво, ми бе представена от търговец на платно на прага на разорението. Никой не идва при мен, ако все още има някакъв кредит в банката. Първата крачка на посетителя от вратата до писалището ми разкрива отчаяние, предстоящо разорение, но най-вече подсказва, че всички банкери са отказали да му заемат пари. Затова моите клиенти приличат на подплашени елени, преследвани от глутницата на своите кредитори. Графинята живееше на улица Дю Елдер, а Фани — на улица Монмартър. Какви ли предположения не направих, когато тази сутрин излязох от къщи! Ако тези две жени не можеха да се издължат, те щяха да ме приемат по-почтително и от родния си баща. Какви ли комедии щеше да ми разиграва графинята заради хиляда франка? Навярно щеше да се преструва на сърдечна, да ми говори с гальовен глас, с който обикновено се обръща към джиранта на полицата, щеше да ме омайва с нежни думи, може би щеше да ме моли, но аз... — Тук старецът вдигна към мен безстрастните си очи. — Но аз — аз ще бъда неумолим! — продължи той. — Ще бъда въплъщение на отмъщението, на угризението на съвестта. Но да оставим догадките. И така, пристигам у графинята. — Госпожа графинята още не е станала — казва ми камериерката. — Кога ще мога да говоря с нея? — По обяд. — Да не би госпожа графинята да е болна? — Не, господине, но тя се върна от бала в три часа през нощта. — Казвам се Гобсек. Предайте й, че съм идвал и отново ще бъда тук към обяд. — И си тръгвам, като оставям следи от своето посещение по килима, с който е застлано стълбището. Обичам да цапам килимите на богатите, но не от дребнавост, а за да усетят острите нокти на Нуждата. На улица Монмартър бутнах стара пътна врата, водеща към безлична къща, и влязох в мрачен двор, където слънцето не прониква. Портиерската стаичка бе тъмна, прозорците й приличаха на ръкава на дълго носен халат: бяха мазни, кафяви, напукани. — Госпожица Фани Малво? — Тя излезе, но ако идвате заради полицата, парите са у мен. — Пак ще дойда — отвърнах аз. Сумата бе у портиера, но ми се искаше да се

запознава с девойката: представях си, че е хубава. Цялата сутрин разглеждах гравюрите, изложени покрай булеварда. Точно на обяд прекосих салона, предхождащ спалнята на графинята. Господжата токущо се събуди — каза ми камериерката — и не мисля, че скоро ще може да ви приеме. — Ще почакам — отвърнах аз и седнах в едно кресло. Малко след това капците на прозорците се отварят, камериерката дотичва и ми казва: — Влезте, господине. — По благия ѝ глас разбрах, че графинята навярно не е в състояние да изплати полицата. Колко бе красива жената, която видях! Набързо бе наметнала голите си рамене с кашмирен шал, в който така се бе увила, че формите на голото ѝ тяло можеха да се отгатнат. Бе облечена в пеньоар, гарниран със снежнобели рюшове, който подсказваше за годишен разход от около две хиляди франка само за перачката на фино бельо. Големи черни букли се подаваха изпод красива копринена кърпа, небрежно вързана като тюрбан. Леглото ѝ бе разхвърляно като след неспокоен сън. Някой художник би платил, само и само да остане поне малко да съзерцава тази гледка. Под вдигнатите, сладострастно надиплени завеси, върху пухената завивка от синя коприна се виждаше посмачканата възглавница с ярко открояващи се на небесносиния фон дантелени гарнитурни. По нея лежаха отпечатъците на неясни форми, които разпалваха въображението. Върху широка меча кожа, просната пред краката на леглото — резбовани в махагоновото дърво лъвовете, блестяха две бели атлазени обувки, небрежно захвърлени поради умората от бала. На стол бе метната поизмачкана рокля, а ръкавите ѝ се влачеха по пода. Фини чорапи, които и най-лекият полъх можеше да отнесе, лежаха усукани на земята до крачето на един фотьойл. От дивана висяха бели жартieri. Полуразтворено скъпо ветрило проблясваше върху камината. Чекмеджетата на скрина зееха. Из стаята бяха разхвърляни цветя, диамантени украшения, ръкавици, букет, коланче. Долавях ухание на парфюми. Цареше разкош и безредие, красота без хармония. Но спотаилата се под блясъка мизерия вече надигаше глава и графинята и нейният обожател започваха да чувствуват острият ѝ зъби. Умореното лице на тази жена приличаше на осяаната с останките от празника стая. Жал ми ставаше, като гледах разхвърляните дрънкулки, които предната вечер са украсявали графинята и навярно са разпалили нечия страст. Следите на помрачената от угризения любов, картината на прахосническия,

разкошен и шумен живот разкриваха с какви танталови мъки се опитваше тя да задържи изплъзващите се удоволствия. Няколкото червени петна по лицето на младата жена подчертаваха още повече нежността на кожата ѝ, но чертите ѝ бяха някак разлети и тъмните кръгове под очите ѝ изглеждаха по-очертани от обикновено. Но тя все още притежаваше завидна жизнена сила и белезите на безразсъдния живот не накърняваха нейната красота. Очите ѝ блестяха. Тя приличаше на една от Иродиадите, излезли изпод четката на Леонардо да Винчи (търгувал съм с тези картини), великолепна, енергична и твърда. И във формите, и в чертите на лицето ѝ нямаше нищо пошло. Тя будеше любов и ми изглеждаше по-силна от любовта. Хареса ми. Отдавна сърцето ми не беше се разтуптявало така. Вече бях възнаграден! Готов съм да дам хиляда франка, за да изпитам усещане, което би ми припомнило младостта. — Господине — каза ми тя и ми посочи стол да седна, — бихте ли имали любезността да поизчакате с плащането? — До утре на обяд, госпожо. — И сгънах полицата, която ѝ бях показал. — Едва тогава ще имам правото да я протестирам. — А си помислих: „Плати си за разкоша, плати си за името, плати си за щастието, плати си за предимствата, с които се ползваш. За да гарантират благосъстоянието си, богатите са измислили съдилищата, съдиите и гилотината — тази свещ, с която се опарват невежите. Но за вас, която спите в коприна, остават угризенията, скърцането със зъби, прикрито зад усмивка, и огромната лъвска паст, която захапва сърцето ви“. — Да я протестирате?! Как можете да си помислите подобно нещо — извика тя и ме погледна. — Толкова малко ли ме уважавате? — Госпожо, ако кралят ми дължеше пари и не ми ги върнеше, бих го дал под съд много по-бързо от всеки друг длъжник. — В този момент някой леко почука на вратата на стаята. — Няма ме! — извика повелително младата жена. — Анастаси, все пак бих искал да ви видя! — Не сега, скъпи — отвърна тя по-меко, но не и ласкаво. — Що за шеги! — Та вие разговаряте с някого — отвърна мъжът и влезе. Без съмнение това бе графът. Графинята ме погледна, аз я разбрах и тя стана моя робиня. Някога, преди време, драги младежо, може би щях да съм достатъчно глупав, за да не протестирам полицата. През 1763 година в Пондишери^[16] се смилих над една жена, която хубавичко ме изигра. Заслужих си го, защо ми трябваше да ѝ се доверя? — Какво желае господинът? — попита ме графът. Видях, че жена му потрепери

от главата до петите, бялата кадифена кожа на шията ѝ настръхна: както казва народът, накокошини се. А аз се смеех, без да трепне нито един мускул на лицето ми. — Господинът е един от моите доставчици — отвърна тя. Графът ми обърна гръб, аз наполовина извадих полицата от джоба си. При това неумолимо движение младата жена дойде при мен и ми показа един диамант: — Вземете го и си вървете. — Ние разменихме двете ценности и аз се сбогувах с нея. Диамантът щеше да ми донесе около хиляда и двеста франка. В двора видях ято лакеи, които четкаха ливреите си, лъскаха ботушите си или чистеха великолепни екипажи. „Ето — помислих си аз — какво води тези хора при мен. Ето какво ги кара благопристойно да крадат милиони, да изменят на родината си. За да не се изкаля, като върви пеш, благородникът или този, който му подражава, всъщност хубавичко затъва в калта!“ В този момент портата се отвори и пропусна кабриолета на младежа, който ми бе представил полицата. — Господине — обърнах се към него, когато слезе от кабриолета си, — ето ви двеста франка, които ви моля да върнете на графинята и да ѝ обърнете внимание, че осем дни ще държа на нейно разположение залога, който ми даде тази сутрин. — Той взе двестата франка и се поусмихна подигравателно, сякаш казваше: „О, значи, тя е платила! Толкова по-добре!“ По лицето му прочетох бъдещето на графинята. Този красив, рус, равнодушен господин, бездушен комарджия ще се разори, ще разори нея, съпруга ѝ и децата ѝ, ще глътне тяхното наследство и ще причини много повече опустошения в аристократическите салони, отколкото би причинила батарея гаубици на някой полк. После отидох на улица Монмартър у госпожица Фани. Изкачих се по тясна, твърде стръмна стълба до петия етаж. Влязох в двустаен апартамент, където всичко блестеше от чистота като лъскава нова жълтица. Не забелязвах никаква пращинка по мебелите в първата стая, в която ме покани младата, скромно облечена парижанка, госпожица Фани. Тя имаше изящно свежо лице, приветлив вид, добре сресаните ѝ кестеняви коси бяха прибрани в две дъги над слепоочията и придаваха изтънченост на сините, кристалночисти очи. Приглушената дневна светлина, която се процеждаше през спуснатите перденца, нежно озаряваше благото ѝ лице. Разпръснатите около нея разкроени парчета платно ми подсказаха какви бяха обичайните ѝ занимания — шиеше бельо. Госпожица Фани сякаш олицетворяваше

самотата. Подадох ѝ полицата и ѝ казах, че съм идвал сутринта. — Но — каза тя, — парите бяха при портиерката. — Престорих се, че не съм чул. — Изглежда, госпожицата излиза сутрин рано? — запитах аз. — Рядко излизам, но когато човек работи нощем, той все пак трябва поне на баня да отиде. — Погледнах я и веднага се досетих за всичко. Това бе девойка, обречена на труд поради някакво нещастие. Навярно произхождаше от семейство на почтени земевладелци, защото тук-там по лицето ѝ се виждаха лунички, типични за родените на село. Чертите ѝ излъчваха добродетелност. Струваше ми се, че се потапям в атмосфера на искреност, на непорочност и сякаш задишах по-леко. Бедното невинно създание! Тя вярваше в нещо: над обикновената ѝ боядисана дървена кушетка бе закачено разпятие, украсено с две клонки чемшир. Бях почти трогнат. Склонен бях да ѝ заема пари само срещу дванадесетпроцентна лихва, за да я улесня при закупуването на доходно предприятие. „Но — помислих си аз — може би някой неин братовчед ще спечели пари с нейния подпис и ще ограби клетото момиче.“ Така че си тръгнах, предпазвайки се от собствените си великодушни мисли, защото често пъти съм имал възможността да наблюдавам как благодееянето, когато не вреди на благодетеля, погубва облагодетелствувания. Когато влязохте, тъкмо разсъждавах, че Фани Малво би била една добра женичка. Мислено противопоставях нейния чист и самотен живот на съществуването на графинята, която, щом вече е прибягнала до полиците, ще се провали в бездната на порока! Е — продължи той след минута мълчание, през което време аз го изучавах, — мислите ли, че е без значение да проникваш по такъв начин в най-потайните гънки на човешката душа, да се слееш с чуждия живот и да го видиш напълно разголен? Гледката винаги е различна: уродливи язви, смъртоносна мъка, любовни сцени, неволи, заради които рано или късно се хвърлят във водите на Сена, юношески наслади, които водят до ешафода, отчаян смях и великолепни празненства. Ето например вчера се разиграва трагедия: баща се самоубива с газ, защото не може повече да изхранва децата си. Утре пък — комедия: младеж се опитва да ми изиграе сцената с господин Диманш^[17] в осъвременен вариант. Вие сте чували за прочутото красноречие на последните проповедници. Понякога съм си губил времето да ги слушам. Те ме накараха да променя някои свои мнения, но не и поведението си, както казваше вече не помня кой. Но всички

тези прославени проповедници като известните Мирабо, Вернио^[18] и останалите са просто жалки пелтеци в сравнение с моите оратори. Често пъти влюбена девойка, стар търговец пред разорение, майка, която иска да скрие прегрешението на сина си, безработен артист, някой големец, изпаднал в немилост, който поради безпаричие ще изгуби плодовете на усилията си, са ме карали да потръпвам от силата на тяхното слово. Тези великолепни актьори играеха само за мен, и то без да успеят да ме измамат. Погледът ми е като божия, виждам в душите им. Нищо не остава скрито за мен. Хората нищо не отказват на този, който връзва и развързва вървите на кесията. Аз съм достатъчно богат, за да купя съвестта на тези, които направляват действията на министрите — от подчинените им дребни чиновници до техните любовници: не е ли това именно Властта? Мои могат да бъдат най-красивите жени и техните най-нежни ласки: не е ли това Удоволствието? А няма Властта и Удоволствието не олицетворяват целия ваш обществен ред? В Париж такива като мен са десетина — мълчаливи и неизвестни властелини, пълни господари на вашите съдби. Та нали животът е механизъм, който парите привеждат в движение! Знайте, че не се прави разлика между средства и резултати: никога не ще можете да отделите душата от тялото, духа от материята. Златото е духовната същност на днешното ви общество. Свързани от едни и същи интереси, в определени дни на седмицата ние се срещаме в кафене „Темис“, близо до Пон-Ньоф^[19]. Там споделяме помежду си финансовите секрети. Ние знаем тайните на всички родове и никой не може да ни измами за размерите на семейните състояния. Притежаваме своего рода *черна книга*, в която вписваме най-важните сведения за държавния кредит, за банката, за търговията. Ние сме нещо като висши духовници на борсата и образуваме инквизиторски съд, където преценяваме, анализираме и най-незначителните постъпки на всеки, който притежава някакво състояние, и винаги предвиждаме правилно какво ще се случи. Един от нас наблюдава служителите от съдопроизводството, друг — финансовите среди, трети — администрацията, четвърти — търговското съсловие. Аз държа под око богатските синчета, артистите, висшето общество и комарджиите — най-заинтригуващата част от жителите на Париж. Всеки е готов да ни разкрие тайните на съседа си. Хората с измамани чувства и накърнено самолюбие са приказливи. Най-добрите полицейски агенти са

пороците, оскърбленията, отмъщенията. Всичките ми събратя като мен са се наслаждавали на всичко, преситили са се от всичко и са заобичали властта и парите заради самите тях. Тук — каза той, като ми показва голата си студена стая — и най-буйният влюбен, който другаде се разгневява от една-едничка дума и вади шпагата си за нищо и никакво, се моли смирено със склучени пръсти! Тук най-високомерният търговец, най-самоуверената красавица, най-гордият военен, всички до един се молят със сълзи на гняв или на мъка в очите. Тук се молят най-известните артисти и писатели, чиито имена ще пребъдат. А тук — добави той, като докосна челото си — има везни, на които претеглям наследствата и доходите на цял Париж. Продължават ли да мислите, че човекът зад бялата маска, чиято застиналоост толкова често ви е учудвала, не изпитва никакви наслади? — обърна той към мен бледото си лице, от което сякаш лъхаше на пари.

Прибрах се в стаята си потресен. Сухото старче бе пораснало в очите ми! Гобсек се бе преобразил във фантастичен образ, олицетворяващ могъществото на златото. Животът и хората ме отвращаваха. „Нима всичко се свежда до парите?“ — негодувах. Спомням си, че заспах много късно. Привидя ми се купища злато. Красивата графиня бе завладяла мислите ми. За свой срам трябваше да призная, че тя напълно бе изместила образа на обикновеното, целомъдрено създание, обречено на труд и неизвестност. Но на сутринта във все още съненото ми съзнание изплува образът на нежната Фани в цялата му прелест и от този момент нататък вече мислех единствено за нея.

— Не желаете ли чаша подсладена вода? — попита графинята, прекъсвайки Дервил.

— С удоволствие — отвърна той.

— Но не съзирам във вашия разказ нещо, което да ни засяга — каза госпожа Дьо Гранлийо, докато звънеше за прислужничката.

— По дяволите! — изруга както обикновено Дервил. — Ще разсъня госпожица Камий, като ѝ кажа, че преди нейното щастие зависеше от татко Гобсек, но тъй като той умря на осемдесет и девет години, скоро господин Дьо Ресто ще наследи завидно състояние, а това изисква обяснения. Що се отнася до Фани Малво, вие я познавате, това е моята съпруга!

— Милото искрено момче. Готов е, ако трябва, да признае това и пред двадесет души — възкликна виконтесата.

— Бих го извикал на целия свят — заяви адвокатът.

— Пийте, пийте, драги ми Дервил. Вие ще си останете просто най-щастливият и най-добрият човек.

— Оставих ви на улица Елдер при някаква графиня — обади се задрямалият вуйчо и повдигна леко клемналата си глава. — Какво правихте там?

— Няколко дни след разговора си със стария холандец защитих дисертация — продължи разказа си Дервил. — Станах лисансие^[20] по право, а по-късно — адвокат. Доверието на стария скъперник в мен значително нарасна. Той безплатно се съветваше с мен за заплетените случаи, с които се залавяше, но само когато разполагаше с точни факти, които обаче на всички юристи биха се сторили съмнителни. Този човек, над когото никой не би могъл да има каквото и да е влияние, слушаше почтително моите съвети. Вярно е, че те винаги бяха изгодни за него. Най-сетне в деня, когато бях назначен за главен писар в кантората, в която работех от три години, напуснах дома на улица де Грес и се преместих да живея при своя работодател, който ми осигуряваше храна, квартира и сто и петдесет франка месечно възнаграждение. Колко щастлив бе за мен този ден! Когато се сбогувах с лихваря, той не изрази нито приятелски чувства, нито огорчение, нито пък ме помоли да го навещавам; само ми хвърли едни от своите пророчески погледи. Осем дни по-късно бившият ми съсед ме посети, за да ме запознае с един твърде сложен случай — дело за отчуждаване на имот. Той продължаваше да се ползва от моите безплатни съвети без никакво стеснение, все едно че ми плащаше. В края на втората година, от 1818 до 1819 година, моят работодател, човек на удоволствията и голям прахосник, изпадна в твърде затруднено материално положение и бе принуден да продаде адвокатската си кантора. Тогава цените на канторите не бяха баснословно високи, каквито са сега, и собственикът, моят работодател, продаваше своята само за сто и петдесет хиляди франка. Един работлив, образован, умен човек можеше да живее прилично, да изплати лихвите на заема и за десет години да се освободи от този дълг; достатъчно е поне малко да вдъхва доверие. Аз, седмо дете на дребен буржоа от Ноайон^[21], няхах пукнат грош и освен татко Гобсек не познавах друг капиталист. Амбициозното

ми желание и някакъв слаб лъч надежда ми вдъхнаха смелост да го посетя.

И така, една вечер бавно се упътих към улица де Грес. Сърцето ми силно биеше, когато почуках на вратата на мрачната сграда. Спомних си всичко, което старият скъперник ми беше казвал някога, когато изобщо не подозирах острите терзания, които започва да изпитва всеки пред прага на тази врата. Ето че и аз, както толкова други, щях да го моля. „О, не! — реших аз. — Почтеният човек трябва винаги и навсякъде да запазва достойнството си. Не бива заради пари да ставам малодушен. И аз като него ще се държа като трезвомислещ.“ След преместването ми татко Гобсек беше наел стаята, в която бях живял, за да няма съседи. Освен това беше поръчал да му направят малко прозорче с решетка по средата на вратата и ми отвори, след като ме позна. — Е, драги — каза ми той с кадифения си гласец, — вашият работодател продава кантората си. — Откъде знаете? Та той засега го е споделил само с мен! — Устните на стареца се вдигнаха към ъглите на устата му точно като завеси, а над тази беззвучна усмивка ме гледаха безстрастните му очи. — Само това можеше да ви доведе при мен — добави той сухо след кратко мълчание. Стоях съвсем объркан. — Изслушайте ме, господин Гобсек — започнах колкото можех спокойно пред втренчения безучастен поглед на стареца, чийто светъл блясък ме смущаваше. Той махна с ръка, сякаш ми казваше: „Говорете.“ — Знам, че е твърде трудно човек да ви трогне. Затова няма да си хабя красноречието в опити да ви обрисувам положението на писар без пукнат грош, който се надява единствено на вас и не познава друго сърце освен вашето, у което би могъл да намери разбиране за своето бъдеще. Но да оставим сърцето настрана. Сделките са си сделки, а чувствата и излиянията са за романите. Ето фактите. Кантората на моя господар носи около двадесет хиляди франка годишен доход, но аз мисля, че в мои ръце той ще нарасне на четиридесет хиляди. Той иска да я продаде за петдесет хиляди екю^[22]. Чувствувам ето тук — казах аз, като се чукнах по челото, — че ако можете да ми заемете необходимата сума за тази покупка, за десет години ще ви се издължа.

— Това се казват мъжки думи — заговори татко Гобсек, като стисна ръката ми. — Откакто се занимавам с финансови операции — продължи той, — никой никога не ми е излагал по-ясно мотивите за

посещението си. А какви са гаранциите? — попита той, като ме изгледа от главата до петите. — Никакви — добави след кратко мълчание. — На колко сте години? — След десет дни ще навърша двадесет и пет! — отвърнах. — В противен случай нямаше да имам право да сключвам сделки. — Правилно! — Е, какво решавате? — Възможно е. — Трябва да действувам бързо, иначе могат да се появят купувачи, които да предложат по-висока цена. — Утре сутрин ми донесете кръщелното си свидетелство и ще поговорим. Дотогава ще помисля.

На другата сутрин в осем часа бях при стареца. Той взе документа, сложи очилата си, изкашля се, плю, загърна се в черната си пелерина и прочете от край до край преписа, издаден от кметството. После го повъртя, погледна ме, отново се изкашля, размърда се на стола и ми каза: — Ще трябва някак да уредим този въпрос. — Трепнах. — Аз давам пари с петдесет процента лихва — продължи той, — понякога със сто, двеста, дори петстотин процента. — При тези думи пребледнях. — Но в името на нашето познанство ще се задоволя с дванадесет и половина процента... — Гобсек се поколеба. — Е, добре, за вас ще се задоволя с тринадесетпроцентна годишна лихва. Това устройва ли ви? — Да — отвърнах аз. — Но ако ви се струва много — възрази той, — отбранявайте се, Гроций^[23]! — Наричаше ме Гроций на шега. — Искам ви тринадесет процента лихва — такъв ми е занаятът, а вие си помислете дали можете да я платите. Не обичам хора, които се съгласяват с всичко. Много ли ви се вижда? — Не — отвърнах аз, — просто ще трябва повече да се потрудя. — Ей богу! — вметна той, като ме погледна косо с хитрите си очички. — Ще плащат вашите клиенти. — Не, в никакъв случай! — възкликнах. — Аз ще плащам. По-скоро бих си отрязал ръката, отколкото да скубя хората! — На кого го разправяте! — каза татко Гобсек. — Но за хонорарите си има определени тарифи — продължих аз. — Да, но не и за сключване на сделки, при делата за отсрочване на падежи и за помирения — възрази ми той. — Тогава в зависимост от размера на интересите, които защищавате, вие можете да поискате хиляда франка, дори шест хиляди за вашите съвети, за пътните разноски, за съставянето на проектодоговори и писмени изложения, за вашето многословие. Трябва да умеете да си намирате такива дела. Ще ви препоръчам като най-сведущия и най-ловкия адвокат, ще ви изпратя толкова много

клиенти за подобни дела, че вашите колеги ще се пръснат от завист. Моите събратя Вербрюст, Палма, Жигоне ще се обръщат към вас за случаите на отчуждаване на имоти — а при тях с лопата да ги ринеш! По този начин ще имате два вида клиентела: тази, която наследявате с купуването на кантората, и тази, която аз ще ви създам. Би трябвало дори да ми платите петнадесет процента лихва за моите петдесет хиляди екю. — Дадено, но не повече — заявих аз твърдо като човек, който повече няма да отстъпи. Татко Гобсек омекна, изглеждаше доволен от мен. — Аз лично ще платя сумата на собственика на кантората — продължи той, — за да бъде наистина привилегирован при изплащането на дълга, а и като поръчител. — О, за гаранциите действувайте, както намерите за добре. — После — каза Гобсек — срещу стойността на заетата сума ще ми представите петнадесет непопълнени полици, всяка от тях за десет хиляди франка. — При условие че тази двойна сделка бъде документирана. — А, не — прекъсна ме Гобсек, — защо искате аз да имам повече доверие във вас, отколкото вие в мен? — Замълчах. — И освен това — продължи той с добродушен тон — ще продължавате, докато съм жив, да се занимавате с моите дела, без да искате хонорари, нали? — Съгласен съм, стига разходите да не са за моя сметка. — Правилно! — одобри той. — Е, ще ми разрешите ли от време на време да ви идвам на гости? — попита старецът, чиято физиономия трудно приемаше благодушен израз. — Ще бъде удоволствие за мен. — Да, само че сутрин ще ми бъде твърде трудно. Вие ще имате работа, аз също. — Заповядайте вечер. — А, не — отвърна той живо. — Вие трябва да се появявате в обществото, да виждате клиентите си. Аз пък се срещам с моите приятели, каня ги на кафе. — „Неговите приятели!“ — помислих си аз изненадан. — Ами тогава елате на обед? — Така е най-добре — съгласи се Гобсек. — Първо минавам през борсата и в пет часа ще бъда у вас. Ще ви посещавам всяка сряда и събота. Ще разговаряме за общите ни дела. Охо, понякога и аз съм весел! Давайте ми крилце от яребица и чаша шампанско и ще си приказваме. Знам много неща, които ще ви помогнат да опознаете мъжете, по най-вече жените. — Готово! Яребица и чаша шампанско. — Но не правете необмислени разходи, иначе ще загубите доверието ми. Не водете разточителен начин на живот. Вземете си една-единствена стара прислужничка. Ще ви идвам на гости, за да се уверявам, че сте в добро здраве. Та нали

съм заложил капитал срещу главата ви! И, хм, ще трябва да се осведомявам как вървят работите ви. И така, елате довечера с вашия работодател. — Бихте ли ми казали, ако не е неудобно — какво значение имаше за сделката преписът от кръщелното ми? — попитах старчето, когато стигнахме до вратата. Жан-Естер ван Гобсек сви рамене, хитро се усмихна и ми отговори: — Колко са глупави младите! Разберете, господин адвокат — това трябва да го знаете, за да не ви мамят, — че до тридесет години честността и талантът на човека все още могат да служат като гаранция. След тази възраст на него вече не може да се разчита. — И той затвори вратата зад мен. Три месеца по-късно станах адвокат. Скоро след това, госпожо, имах щастието да се заема с делата за възстановяване на вашето недвижимо имущество. След успешното им приключване станах известен. Въпреки огромната лихва, която трябваше да плащам на Гобсек, за по-малко от пет години му се издължих. Ожених се за Фани Малво, която искрено обичах. Сходните ни съдби, упоритият труд и успехите ни засилваха още повече нашите чувства. Умря един от нейните чичовци, замогнал се земевладелец, който ѝ остави седемдесет хиляди франка и това ми помогна да изплатя дълга си. От този ден нататък животът ми е олицетворение на щастие и благополучие. Но да не говорим повече за мен, няма нищо по-досадно от щастлив човек. И така, да се върнем към нашите герои. Една година след като станах собственик на кантората, почти насила ме завлякоха на бекярски обед. Мой приятел бе загубил облог от един твърде на мода тогава във висшите кръгове млад мъж и трябваше да даде обед. Славата на господин Дьо Трай, елитен представител на *дендизма* по онова време, бе изключителна...

— Но тя все още не е отминала — обади се графът, прекъсвайки разказа на адвоката. — Никой не носи по-изискано от него дреха, нито пък кара по-добре *кабриолет*. Максим притежава дарбата да играе хазарт, да се храни и да пие най-изящно от всички. Той е добър познавач на коне, шапки и картини. Всички жени са луди по него. Винаги харчи около сто хиляди франка годишно, без да е известно да притежава нито имот, нито каквато и да било рента. Типичен представител на салонните, будоарните и булевардните странстващи рицари, нещо средно между мъж и жена, граф Максим дьо Трай е странно същество, способен на всичко и негоден за нищо, от него се страхуват и го презират, всезнайко и невежа, склонен да извърши както

добро, така и престъпление, подъл и благороден, по-скоро затънал в кал, отколкото опръскан с кръв, измъчван най-вече от лични грижи, отколкото от угризения на съвестта, зает повече с доброто си храносмилане, отколкото с някакви мисли, парадиращ с чувства, каквито всъщност не изпитва. Той е блестящата палка, която би могла да свърже каторгата и висшето общество. Максим дьо Трай произхожда от извънредно интелигентните среди, дали на обществото такива личности като Мирабо, Пит, Ришелъ, но по-често хора като граф Дьо Хорн, като Фукие-Тенвил и Коаняр^[24].

— Да-а — продължи Дервил, след като изслуша графа, — много бях чувал за този човек от един мой клиент — клетия дядо Горио, но вече няколко пъти успях да избягна опасната чест да се запозная с него на светските приеми. Моят приятел толкова упорито настояваше да отида на този обед, че ако бях отказал, щяха да ме обвинят в *предвзето целомъдрие*. Госпожо, трудно бихте си представили един бежарски обед. Всичко е необикновено пищно и изискано, цари такъв разкош, сякаш тщеславен скъперник е решил веднъж да бъде разточителен. Влизаш и се изненадваш от реда, който цари на ослепителната маса, на която върху покривката от бяла дамаска блестят сребърни прибори и кристални съдове. Около нея е насядал цветът на живота: младите мъже са изтънчени, те се усмихват, говорят тихо и приличат на младоженци; всичко е чисто, непорочно. Два часа по-късно залата напомня бойно поле след сражение: навред се търкалят счупени чаши, смачкани и стъпкани кърпи за хранене, наченати ястия, които представляват отблъскваща гледка. Разнасят се оглушителни крясъци, вдигат се шеговити тостове, разменят се потоци от епиграми и пошли закачки, лицата са пламнали, кървясалите очи вече нищо не изразяват, но пък неволните признания са твърде красноречиви. Всред тази адска врява едни чупят бутилки, други запяват; отправят се предизвикателства, целуват се или се бият; носи се отвратителна смрад от сто миризми и глъч от сто гърла; вече никой не знае какво яде и пие, нито пък какво говори; едни са тъжни, други весело бърборят; един страда от мономания и като разлюляна камбана повтаря една и съща дума, друг пък иска да ръководи бъркотията, а най-кроткият предлага да организират оргия. Ако в този момент влезеше някой трезвен човек, би си помислил, че присъствува на вакханалия. Именно при такава неразбория господин Дьо Трай се

опита да спечели благоволенieto ми. Все пак бях успял горе-долу да запазя бистър ума си и бях нащрек. Въпреки че се преструваше на порядъчно пиян, всъщност разсъдъкът на Дьо Трай не бе замъглен и той мислеше за своите работи. Наистина не знам как стана, но когато излизахме от хотел „Гриньон“ в девет часа вечерта, той напълно ме бе омаял и аз обещах да го заведа на следващия ден при споменатия вече татко Гобсек. Думите чест, добродетел, графиня, почтена жена и нещастие благодарение на рядкото му красноречие изпъстриха като по чудо неговата реч. Когато на другата сутрин се събудих и се помъчих да си спомня какво съм правил предния ден, с големи усилия събрах донякъде мислите си. Накрая до съзнанието ми достигна, че дъщерята на един от моите клиенти, както изглежда, рискува да загуби доброто си име, уважението и любовта на своя съпруг, ако тази сутрин не намери около петдесет хиляди франка. Ставаше дума за дългове от игра на комар, сметки за кочияш, пари, пропилены за не знам още какво. Моят обаятелен сътрапезник ме бе уверил, че дамата е достатъчно богата, за да може с няколкогодишни икономии да възстанови щетите, които щеше да нанесе на състоянието си. Едва тогава започнах да се досещам защо моят приятел толкова много настояваше да бъда на обедта, който даваше. Освен това трябва за свой срам да призная, че изобщо не подозирах значението, което самият татко Гобсек отдаваше на сдобряването си с това денди. В момента, в който ставах, господин Дьо Трай влезе. — Графе — обърнах се към него, след като си разменихме обичайните любезности, — не мисля, че имате нужда от мен, за да посетите ван Гобсек, най-учтивия, най-безобидния от всички капиталисти. Той ще ви даде пари, ако има или по-скоро ако му представите убедителни гаранции. — Господине — отвърна той, — нямам намерение да ви принуждавам да ми услужите, независимо че ми обещахте. „По дяволите! — рекох си аз. — Нима ще оставя този човек да си мисли, че не държа на обещанието си?“ — Вчера имах честта да ви кажа, че твърде ненавреме се скарах с татко Гобсек — продължи той. — И тъй като в Париж само той може наведнъж и веднага, дори преди да си е направил баланса, да кихне стотина хиляди франка, бях ви помолил да ме одобрите с него. Но да не говорим повече за това... — Господин Дьо Трай ме погледна с нагла учтивост и се приготви да тръгва. — Готов съм да ви придружа — казах му аз. Когато стигнахме на улица де Грес, за мое учудване

дендито започна внимателно и неспокойно да се оглежда. Лицето му последователно побледня, почервения и когато забеляза входната врата на Гобсековия дом няколко капки пот оросиха челото му. Точно когато слизахме от кабриолета, по улица де Грес зави файтон... Ястребовият поглед на младия мъж различи седящата в него жена. Израз на почти дива радост преобрази лицето му. Той повика едно момченце, което минаваше, и му поръча да държи коня. Качихме се у стария лихвар. — Господин Гобсек — заговорих аз, — водя ви един от най-близките си приятели (на когото имам доверие, колкото и на дявола — добавих на ухото на стареца). — Надявам се, че заради мен ще бъдете благосклонен към него (при обичайната лихва) и ще го избавите от затруднението (ако това ви устройва). — Господин Дьо Трай се поклони, седна и се приготви да слуша в една от онези ласкателни пози, чието грациозно раболепие би пленило всекиго. Но Гобсек остана да си седи неподвижен и невъзмутим на стола край камината. Той приличаше на статуята на Волтер под перистила на Театр Франсе^[25], наблюдавана вечер. Лихварят повдигна леко като за поздрав изтъркания каскет, който винаги носеше, и показалата се ивица жълт череп допълни приликата му с мраморната скулптура. — Имам пари само за моите клиенти — заяви той. — Толкова ли сте сърдит, че отидох да се разорявам при други, а не при вас? — запита графът, смеейки се. — Да се разорявате! — повтори Гобсек иронично. — Искате да кажете, че не може да бъде разорен човек, който нищо не притежава, така ли? — Я се опитайте да намерите в Париж по-солиден *капитал* от този! — възкликна контето, стана и се завъртя на токовете си. Тази почти сериозна палячовщина не успя да разчувствува Гобсек. — Та нали съм близък приятел на семейство Ронкьорол и Дьо Марсе, на семейство Франчесини, на двамата Вандьонес, на Ажюда-Пинто, с една дума, на всички най-видни млади хора в Париж? Играя на карти с един принц и един посланик, които вие познавате. Доходи имам в Лондон, Карлсбад^[26], Баден^[27], Бат^[28]. Има ли по-прекрасен занаят от моя? — Вярно. — Но, дявол да го вземе, вие се държите с мен така, сякаш съм гъба! Подтиквате ме да набъбвам в обществото, за да ме изстисквате в моменти на затруднение. Но вие, лихварите, също сте гъби и смъртта ще ви изстиска. — Възможно. — Какво би станало с вас, ако ги нямаше прахосниците? Ние с вас сме душата и тялото на един организъм. — Правилно. — Е, хайде, дайте си ръката, драги ми

татко Гобсек, и бъдете великодушен, щом всичко е вярно, възможно и правилно. — Вие идвате при мен — отвърна хладно лихварят, — защото Жирар, Палма, Вербрюст и Жигоне са затънали до гуша във вашите полици и ги предлагат наляво и надясно с петдесет процента отстъпка. И тъй като тези полици навярно са покрили едва половината от дължимата сума, посочена в тях, то истинската им стойност е едва двадесет и пет на сто от съответната сума. Боже мой! Бих ли могъл — продължи Гобсек — с чиста съвест да заема дори грош на човек, който дължи тридесет хиляди франка и не притежава пукната пара? Завчера на бала у барон Дьо Нюсенжан вие сте проиграли десет хиляди франка. — Господине — заяви нагло графът, като измери с презрителен поглед стареца, — моите работи не ви засягат. Щом не е просрочен падежът на полиците, значи, нищо не дължа. — Вярно! — Полиците ми ще бъдат изплатени. — Възможно! — Така че сега въпросът се свежда до това дали мога да ви дам достатъчни гаранции за сумата, която искам да заема от вас. — Правилно. — Шумът, който вдига файтонът, спирайки пред входната врата, отекна в стаята. — Ще отида да взема нещо, което се надявам да ви задоволи — извика Дьо Трай. — О, сине! — възкликна Гобсек, след като посетителят беше излязъл от стаята, после стана и ми протегна ръце. — Ако залогът му е ценен, ти ми спасяваш живота! Иначе щях да се пръсна. Вербрюст и Жигоне смятат, че са се подиграли с мен. Благодарение на теб тази вечер добре ще се посмея за тяхна сметка. — Радостта на стареца бе някак зловеща. Това бе единственият миг на излияние пред мен. Въпреки че неговата радост бе краткотрайна, аз никога няма да я забравя. — Бъдете така любезен и не си тръгвайте — добави той. — Макар и въоръжен, сигурен в точната си стрелба като човек, който някога е ходил на лов за тигри и се е сражавал на палубата на кораб, когато трябва да победиш или да умреш, все пак нямам вяра на този елегантен мошеник. — И той си седна в креслото пред писалището. Лицето му възвърна обичайната си бледност и спокойното изражение. — О-хо-хо-о! Навярно — обърна се той към мен — ще видите красивото създание, за което навремето ви говорих. Чувам в коридора аристократични стъпки. — И наистина графът се върна, като водеше под ръка жена. Това бе графинята — една от двете дъщери на клетия Горио, чието сутрешно ставане Гобсек някога ми бе обрисувал. Отначало графинята не ме забеляза, аз стоях до прозореца, обърнат с

лице към стъклото. Когато влизаше във влажната и мрачна стая на лихваря, тя хвърли недоверчив поглед към Максим. Графинята бе толкова красива, че независимо от прегрешенията ѝ я съжалих. Някакво ужасно безпокойство я гнетеше, благородните и горди черти на лицето ѝ бяха изопнати от зле прикрито напрежение. Очевидно младият Дьо Трай бе нейният зъл гений. Възхищавах се от Гобсек, който четири години по-рано, още при първата полица бе прозрял съдбата на тези две същества. „Навярно — помислих си аз — това чудовище с ангелско лице господствува над нея чрез всички възможни емоционални струни: тщеславието, ревността, удоволствието, замайващия светски живот.“

— Но — възкликна виконтесата — всъщност той е използвал добродетелите на тази жена като оръжия срещу самата нея. Карал я е да пролива сълзи на преданост, съумял е да разпали в нея естествената за нашия пол щедрост и е злоупотребил с нейната нежност, за да ѝ продава твърде скъпо престъпни удоволствия.

— Признавам — отвърна Дервил, който не разбра знаците на госпожа Дьо Гранлийо, — не оплаквах съдбата на това клето създание, толкова блестящо за обществото и толкова отблъскващо за този, който можеше да надникне в душата му. Не, аз тръпнех от ужас, наблюдавайки нейния убиец, този млад мъж с ангелски лик, с тъй чисто чело, тъй свежи устни, толкова изящна усмивка и ослепително бели зъби. Сега и двамата стояха пред своя съдник, който ги наблюдаваше така, както навярно някой стар доминиканец от шестнадесети век тайно е съзерцавал мъченията на двама маври в дълбоките подземия на Инквизицията. — Господине, съществува ли начин да получа стойността на тези диаманти, като обаче си запазя правото по-късно да ги откупя — заговори тя с треперещ глас и подаде на Гобсек кутийка за скъпоценности. — Да, госпожо — намесих се аз и пристъпих напред. Тя ме погледна, позна ме, потръпна и с очи ми отправи нямо предупреждение, което на всички езици означава едно и също: *Мълчете!* — Такава сделка — обадих се аз — се нарича условна продажба с право на откупуване на заложената вещ. Според договора се преотстъпва или прехвърля движим или недвижим имот за определен срок, след изтичането на който собственикът може да си получи обратно въпросния предмет, като заплати договорената сума. — Тя задиша по-леко. Граф Максим смръщи вежди, той се досещаше,

че при такова споразумение лихварят ще даде по-малка сума за диамантите, чиято цена на борсата е твърде непостоянна. Гобсек, все така неподвижен, бе взел лупата си и мълчаливо разглеждаше диамантите. И сто години да живея, никога няма да забравя как изглеждаше лицето му в онзи миг. Бледите му страни бяха порозовели, очите, в които сякаш се отразяваха отблясъците на камъните, горяха с необикновен пламък. Той стана, приближи се до прозореца и задържа диамантите близо до беззъбата си уста, сякаш искаше да ги глътне. Мърмореше си неясни слова, докато последователно повдигаше на дневната светлина гривните, обещите, огърлиците, диадемите, за да прецени чистотата на камъните, техния блясък и шлифовка. Вадеше ги от кутийката, после ги прибираше, отново ги вадеше, въртеше ги на светлината, за да заблестят във всички цветове на дъгата, държеше се като дете, а не като старец или по-точно и като дете, и като старец. — Красиви диаманти! Преди революцията^[29] щяха да струват триста хиляди франка. Каква чистота! Истински азиатски диаманти от Голконда^[30] или от Визапур^[31]! Знаете ли тяхната стойност? — Не, разбира се! Единствен Гобсек в цял Париж може да ги оцени. По време на Империята^[32] подобни накити все още можеха да струват двеста хиляди франка. Той махна презрително и добави: — Сега стойността на диамантите спада всеки ден. След сключването на мира Бразилия ни отрупва с тях и залива пазара с не толкова чисти диаманти като индийските. Жените вече ги носят единствено на баловете в двореца. Графинята ходи ли в двореца? — Докато изричаше тези жестоки думи, Гобсек с неописуема радост разглеждаше скъпоценните камъни. — Никакви петна — говореше си той. — А, ето едно петънце, една резка. Красив диамант. — Бледото му лице бе озарено от блясъка на тези камъни и аз мислено го сравних със старите зеленикави огледала в провинциалните странноприемници. Те поглъщат светлинните отблясъци, без да ги отразяват, и придават на дръзкия пътник, осмелил се да се огледа, вид на човек, който всеки момент ще получи мозъчен удар. — Е? — запита графът, като потупа Гобсек по рамото. Вдетиненият старец трепна. Остави върху писалището играчките си, седна и се превърна отново в лихвар, суров, хладен и безстрастен като мраморна колона. — Колко ви трябват? — Сто хиляди франка за три години — каза графът. — Възможно! — отвърна Гобсек и извади от махагонова кутийка необикновено точни везни — неговите

скъпоценности! Той претегли диамантите, като изчисляваше на око (но колко точно!) теглото на металния обков, върху който бяха монтирани скъпоценните камъни. По време на тази операция граф Дьо Трай се стараеше да запази строгия израз на лицето си, да не даде воля на радостта. Графинята бе като вцепенена и аз ѝ влизах в положението. Струваше ми се, че тя измерва бездната, в която пропада. Дълбоко в себе си тази жена все още изпитваше угризения. Може би бе необходимо само едно-едничко усилие, една милостиво протегната ръка, за да бъде спасена, и аз реших да опитам. — Госпожо, диамантите ваши ли са? — попитах я високо. — Да, господине — отвърна тя гордо. — Пригответе договора за продажбата с право на откупуване, бърбовецо! — нареди Гобсек, стана и ми посочи своето място пред писалището. — Госпожата навярно е омъжена? — обадох се аз отново. Тя рязко кимна. — Няма да съставя договора! — възкликнах аз. — И защо! — попита Гобсек. — Защо ли? — повторих и замъкнах стареца до прозореца, за да поговоря с него насаме. — Щом като тази жена е омъжена, тя е зависима от съпруга си и продажбата на бижута с право да бъдат откупени ще бъде невалидна. Вие не бихте могли да отречете, че сте знаели този факт, който всъщност ще бъде записан в самия документ. Следователно ще трябва да върнете диамантите, които са били заложени при вас и чието тегло, стойност или шлифовка ще бъдат описани. — Гобсек ме прекъсна с кимване и се обърна към двамата грешници: — Той е прав — заяви лихварят. — Условиата се променят. Осемдесет хиляди франка в брой и ми оставяте диамантите — добави той с медения си гласец. — При сделките с движимо имущество собствеността е равностепенна на правоимане. — Но... — възрази младият мъж. — Решавайте — продължи Гобсек, като върна кутийката на графинята, — твърде много рискувам. — По-добре би било да се хвърлите в краката на вашия съпруг — прошепнах ѝ аз на ухото. Лихварят навярно подразбра думите ми по движението на устните и ме погледна хладно. Лицето на младия мъж стана тебеширено. Графинята явно се колебаеше. Графът се приближи до нея и въпреки че ѝ говореше много тихо, долових следните думи: „Сбогом, скъпа Анастази, бъди щастлива! А пък аз утре вече няма да имам никакви грижи.“ — Господине — извика младата жена, като се обърна към Гобсек, — приемам вашите условия. — Е, красива госпожо, много трудно може да ви се угоди — отвърна

старецът. Той подписа банков чек за петдесет хиляди и го връчи на графинята. — Сега — каза той с усмивка, подобна на Волтеровата — ще допълня останалата сума от тридесет хиляди франка с полици, чиято валидност не може да бъде оспорена. Няма лъжа. Господинът преди малко ми заяви: *Моите полици ще бъдат изплатени* — добави Гобсек, като представи подписаните от графа полици, до една протестирани предния ден по искане на негов колега, който навярно му ги бе продал на ниска цена. Младежът изръмжа и се чуха думите: „Стар мошеник!“ Татко Гобсек не трепна, извади от една кутия чифт пистолети и каза с хладен тон: — В качеството си на оскърбен ще стрелям пръв. — Максим, вие дължите извинение на господина — възкликна тихо треперещата графиня. — Нямах намерение да ви обидя — измънка младият мъж. — Това ми е съвсем ясно — отвърна спокойно Гобсек, — вашето намерение беше чисто и просто да не платите полиците си. — Графинята стана, сбогува се и излезе, обзета навярно от дълбоко отвращение. Господин дьо Трай бе принуден да я последва, но преди да излезе, каза: — Господа, ако някъде се изтървете за това, което стана тук, или аз ще пролея вашата кръв, или вие — моята. — Амин — обади се Гобсек, стискайки пистолетите. — За да залагаш кръвта си, драги, трябва да я имаш, а в твоите вени тече просто кал. — След като вратата се затвори и двете карети потеглиха, Гобсек стана и започна да танцува, повтаряйки: — Диамантите са мои! Диамантите са мои! Красивите диаманти! Ах, какви диаманти! И то евтино! Хе-хе, Вербрюст и Жигоне, вие си мислехте, че ще излъжете стария татко Гобсек! *Ego sum rара!*^[33] Аз съм господар на всички ви! Платено ми е до стотинка! Колко жалки ще бъдат тази вечер, когато между две партии домино им разкажа сделката!

Тази мрачна радост, тази дивашка озвереност, разпалени от притежанието на няколко бели камъчета, ме ужасиха. Бях онемял от изумление. — О, драги момко — обърна се той към мен, — ще вечеряме заедно. Ще се веселим у вас, тъй като аз нямам домакинство. Всички тези ресторантски готвачи с техните чорби, сосове, вина, могат да отровят и дявола. — Изражението на лицето ми бързо възвърна на Гобсек хладната му невъзмутимост. — Вие не одобрявате моето поведение — каза ми той, седна в ъгъла до камината и постави тенекиеното котле, пълно с мляко, върху мангала. — Искате ли да похапнете с мен? — продължи той. — Може би ще стигне за двама. —

Благодаря — отвърнах аз, — закузвам по-късно, към обяд. — В този миг в коридора прокълтяха нечии забързани крачки. Непознатият се спря пред вратата на Гобсек и няколко пъти яростно почука. Лихварят отиде да погледне през прозорчето и отвори на около тридесет и пет годишен мъж, който очевидно му се стори безопасен, въпреки че бе разгневен. Посетителят, облечен скромно, приличаше на покойния херцог Дьо Ришелъ^[34]. Беше графът, когото навярно познавате и който имаше, ако позволите така да се изразя, аристократичната осанка на държавниците от вашия квартал. — Господине — обърна се той към Гобсек, след като се поуспокои, — жена ми беше у вас, нали? — Възможно. — Но, господине, не разбирате ли какво ви питам? — Нямам честта да познавам вашата съпруга — отвърна лихварят. — Тази сутрин приех много хора: жени, мъже, госпожици, които приличаха на младежи, и младежи, които приличаха на госпожици. Много ще ми бъде трудно да... — Стига шеги, господине, говоря за жената, която току-що излезе оттук. — А по какво мога да съдя, че е ваша съпруга? — попита лихварят. — Не съм имал удоволствието да се запозная с вас. — Грешите, господин Гобсек — подчертано иронично възрази графът. — Ние сме се срещали в стаята на жена ми. Вие бяхте дошли една сутрин да получите парите от някаква полица, подписана от нея, но които не тя ви дължеше. — Не бе моя работа да се интересувам по какъв начин тя е получила стойността ѝ — възрази Гобсек и лукаво погледна графа. — Аз джиросах полицата на един събрат. Впрочем, господине — каза капиталистът, без да се вълнува и да променя спокойния си говор, като сипваше кафе в канчето с мляко, — ще ми позволите да ви обърна внимание, че не виждам с какво право ми правите забележки в собствения ми дом: пълнолетен съм от шестдесет и първа година на миналия век. — Господине, вие сте закупили на ниска цена семейни диаманти, които не принадлежаха на жена ми. — Без да се чувствавам задължен да ви посвещавам в тайните на своите сделки, ще ви кажа, господине, че ако вашите диаманти са били взети от графинята, трябвало е да предупредите с циркулярно писмо бижутерите да не ги купуват, защото тя можеше да ги продаде на части. — Но, господине — възкликна графът, — вие познавахте жена ми! — Да? — Тя е омъжена. — Възможно. — Тя нямаше право да разполага с тези диаманти... — Правилно. — Е, господине? — Е, господине, аз познавам вашата съпруга, тя е под

опеката на съпруг, съгласен съм, всъщност тя е под много опеки. Но **не познавам** вашите диаманти. Щом като графинята подписва полици, тя навярно може и да търгува, да купува диаманти, за да ги продава, това често се среща! — Сбогом, господине — извика градът, побледнял от гняв, — съществуват и съдилища! — Правилно! Господинът, когото виждате — добави Гобсек, като ме сочеше, — беше свидетел на продажбата. — Възможно. — Графът се насочи към вратата. Изведнъж почувствувах колко е сериозно положението и се намесих в спора между двамата противници. — Господин графе — заговорих аз, — вие сте прав, но и господин Гобсек няма вина. Вие не бихте могли да преследвате по съдебен път купувача, без да намесите и жена си, а тази мерзка история няма да засегне само нея. Аз съм адвокат и дължа да потвърдя и по съвест, а и като официално лице, че диамантите, за които говорите, бяха откупени от господин Гобсек в мое присъствие. Но смятам, че ще сгрешите, ако оспорвате законността на продажбата, още повече че трудно може да се твърди, че това именно са вашите диаманти. Ако говорим за справедливост — правото е на ваша страна, но в съда ще загубите. Господин Гобсек е твърде честен и няма да отрича, че тази продажба е била изгодна за него, още повече че моята съвест и дълг ще ме накарат да призная това. Но ако вие, графе, го дадете под съд, изходът от делото ще бъде съмнителен. Затова ви съветвам да се споразумеете с господин Гобсек, който може да бъде добронамерен, но, така или иначе, вие ще трябва да му възстановите стойността на продажбата. Споразумейте се за продажба с право на откупване на диамантите в срок от седем-осем месеца, дори година, промеждутък, който ще ви даде възможност да върнете сумата, взета назаем от графинята, освен ако не искате да ги откупите още сега, като дадете гаранции за изплащането на сумата. — Лихварят топеше хляб в канчето с млякото и се хранеше, напълно безразличен към разговора, но като чу за споразумяване, ме погледна така, сякаш ми казваше: „Я го виж ти! Юнак! Добре се възползува от моите уроци!“ Аз пък в отговор му намигнах и той отлично ме разбра. Сделката с диамантите бе твърде съмнителна и позорна, затова бе наложително двете страни да се спогодят. Гобсек не би могъл да отрича, тъй като щях да кажа истината. Графът ми благодари с доброжелателна усмивка. След преговори, при които ловкостта и алчността на Гобсек биха могли да осуетят дипломатическите ходове на цяла конференция, подготвих

акта, с който графът признаваше, че е получил от лихваря сумата от осемдесет и пет хиляди франка заедно с лихвата, а нейното изплащане на Гобсек пък задължаваше стария холандец да върне диамантите на графа. — Какво разсипничество! — възкликна съпругът, подписвайки документа. — Дали ще може да се прехвърли мост над подобна бездна? — Господине — заговори Гобсек сериозно, — имате ли много деца? — При този въпрос графът трепна, сякаш неочаквано лихварят като опитен лекар бе напипал болното място. Съпругът не отговори. — Да-а — продължи Гобсек, защото разбираше мъчителното безмълвие на графа, — знам наизуст вашата история. Тази жена е дявол, когото може би все още обичате. Навярно е така, защото признавам, че тя дори мен развълнува. Вие сигурно желаете да спасите богатството си, да го запазите за едно или за две от децата си. Ако е така, хвърлете се във водовъртежа на светския живот, играйте комар, пропилейте състоянието си, идвайте често при Гобсек. Хората ще кажат, че съм евреин, арабин, лихвар, пират, че съм ви разорил! Не ме е еня! Ако някой ме обиди, убивам го, никой не си служи по-добре от моя милост с пистолет и шпага. Всички го знаят! После, обърнете се към добър приятел, ако можете да намерите такъв, на чието име ще оформите фиктивна продажба на имуществото си. Нали това вие наричате фидеикомис^[35]? — попита ме Гобсек. Графът изглеждаше изцяло погълнат от своите мисли и си тръгна, като заяви: — Утре ще си получите парите, господине, пригответе диамантите. — Изглежда ми глупав като всеки честен човек — заключи безстрастно Гобсек, след като графът си излезе. — По-скоро кажете, че е глупав като всеки влюбен човек. — Графът ви дължи разноските по съставянето на акта — възкликна Гобсек, когато се сбогувах с него. Няколко дни след тази сцена, при която станах свидетел на ужасни тайни от живота на видната светска дама, една сутрин в кабинета ми влезе графът. — Господине — каза той, — идвам да се посъветвам с вас за жизнени интереси, като предварително ви заявявам, че имам пълно доверие във вас и се надявам да ви дам доказателства за това. Бледнеят всякакви хвалебствени слова — продължи графът, — когато трябва да се опишат заслугите ви към госпожа Дьо Гранлийо.

Както виждате, госпожо — обърна се адвокатът към виконтесата, — хиляди пъти бях възнаграден от вас за моята най-обикновена постъпка. Поклоних се почтително и отвърнах, че просто съм

изпълнил дълга си на добросъвестен човек. — Господине, събрах достатъчно сведения за странната личност, на която дължите сегашното си положение — каза ми графът. — От всичко, което научих, стигнах до извода, че Гобсек е последовател на философската школа на циниците. Какво ви е мнението за неговата честност? — Графе — отвърнах, — Гобсек е мой благодетел... с петнадесет процента лихва — добавих, смеейки се. — Но неговото сребролюбие не ми дава правото да го обрисувам като такъв пред един непознат. — Говорете, господине! Вашата откровеност не може да навреди нито на Гобсек, нито на вас. Съвсем не очаквам собственик на заложна къща да бъде ангел. — Татко Гобсек — продължих аз — е дълбоко убеден в един принцип, който ръководи неговото поведение. Според него парите са стока, която човек може с чиста съвест да продава скъпо или евтино според случая. За него капиталист е онзи, който поради високата лихва, която иска за парите си, става естествен съдружник в доходни предприятия и спекулации. Като изключим неговите финансови принципи и философските му наблюдения върху човешката природа, които обуславят привидното му поведение на изпечен лихвар, аз съм дълбоко убеден, че извън сферата на сделките той е най-внимателният и честен човек в Париж. В него съжителствуват двама души: той е скъперник и философ, дребнав и благороден. Ако умра и оставя деца, той би станал техен настойник. Ето, господине, какъв е за мен Гобсек. Нищо не знам за миналото му. Може да е бил пират, може би е пропътувал целия свят, търгувайки с диаманти или с мъже, с жени или с държавни тайни, но се кълна, че никоя човешка душа не е била по-закалена и изпитана в житейските трудности. Деня, в който му се издължих, го попитах деликатно, със заобикалки, какви чувства го бяха подтикнали да ме накара да му заплатя толкова висока лихва и защо, след като искаше аз, неговият приятел, да му бъда вечно благодарен, не беше благодетелен докрай. „Сине, спестих ти признателността, като ти дадох възможност да смяташ, че нищо не ми дължиш. Затова сме най-добрите приятели на света.“ Този отговор, господине, ще ви обрисува по-добре от всякакви думи какъв човек е Гобсек. — Моето решение е окончателно — заяви графът. — Подгответе необходимите документи, за да прехвърлите на Гобсек правото на собственост върху моето имущество. Уповавам се единствено на вас, господине, за редактирането на обратната разписка,

с което той потвърждава, че продажбата е била фиктивна и се задължава да прехвърли имуществото ми, стопанисвано от него така, както само той умее, на големия ми син, когато стане пълнолетен. Освен това, господине, трябва да ви кажа, че се опасявам да държа този ценен документ у дома. Привързаността на сина ми към майка му ме възпира да му поверя обратната разписка. Мога ли да ви помоля вие да я съхранявате? В случай че умра, Гобсек ще ви посочи като наследник на моето състояние. Смятам, че по такъв начин всичко е предвидено. — Графът млъкна, изглеждаше силно възбуден. — Хиляди извинения, господине — обади се той след малко, — много страдам, пък и здравето ми вдъхва сериозни опасения. Напоследък разни огорчения жестоко покрусиха живота ми и станаха причина да прибягна до крайната мярка, която предприемам. — Господине, позволете ми да ви благодаря най-напред за доверието ви към мен — заговорих аз. — Но трябва да го оправдая, като ви обърна внимание, че с тази мярка вие напълно лишавате от наследство... другите си деца. Те също носят вашето име. Независимо че са деца от някога обичана жена, сега недостойна за вас, те имат право на някакво съществуване. Длъжен съм да ви заявя, че не мога да приема задачата, с която благоволявате да ме удостоите, ако тяхната съдба не бъде уточнена. — При тези думи графът рязко трепна. Той стисна ръката ми и очите му се просълзиха: — Досега не ви познавах напълно. С последните си думи вие ми причинихте и радост, и болка. Ще уточним наследствения дял на другите деца с условията, залегнали в обратната разписка. — Изпроводих го до вратата на кантората и ми се стори, че лицето му просия от извършеното справедливо дело.

Ето, Камий, как млади жени стигат до дъното на пропастта. Понякога е достатъчен само един кадрил на бала, само един романс в съпровод на пиано или излет сред природата, за да се стигне по-късно до непоправими нещастия. Човек се поддава на мамещия повик на тщеславието и гордостта, на някоя усмивка или пък на безразсъдството, на лекомислието! Срамът, Угризението и Нищетата са три Фурии, в чиято власт неизбежно попадат жените, щом прекратят границите...

— Бедната ми Камий умира за сън — прекъсна виконтесата адвокатата. — Върви, момичето ми, върви да спиш, твоята душа не се нуждае от страшни описания, за да остане чиста и добродетелна.

Камий дьо Гранлийо разбра намека на майка си и излезе.

— Вие попрекалихте, скъпи господин Дервил. Адвокатите не са нито майки, нито проповедници.

— Но във вестниците пишат за хиляди пъти повече...

— Драги ми Дервил — прекъсна го виконтесата, — не мога да ви позная. Нима мислите, че дъщеря ми чете вестници? Продължавайте разказа си — подкани го тя след кратко мълчание.

— Три месеца след като графът писмено потвърди продажбата в полза на Гобсек...

— Вече можете да споменавате името на граф Дьо Ресто, щом дъщеря ми не е тук — обади се виконтесата.

— Добре! Дълго време след тази сцена — продължи адвокатът — все още не бях получил тайното споразумение, което трябваше да остане у мен. В Париж водовъртежът на всекидневието така увлича адвокатите, че те имат възможност да обръщат на делата на своите клиенти толкова внимание, колкото самите клиенти отделят, освен, разбира се, изключенията, които умеем да правим. Все пак един ден, когато лихварят обядваше у дома и вече ставахме от масата, аз го попитах дали знае защо отдавна нищо не съм чувал за господин Дьо Ресто.

— Има основателни причини за това — отвърна ми той. — Този благородник е на смъртно легло. Неговата нежна душа е от онези, които не знаят как да убият мъката и поради това се оставят тя да ги убие. Животът е работа, занаят, който всеки трябва да се постарее да изучи. Когато човек е опознал живота с цената на много страдания, той заяква и придобива известна гъвкавост, която му позволява да владее чувствата си; нервите му се превръщат в нещо като стоманени пружини, които се огъват, без да се чупят. Ако стомахът му е здрав, то тогава при съответната закалка този човек би трябвало да живее толкова дълго, колкото прочутите ливански кедри. — Значи, графът е на смъртно легло? — попитах аз. — Възможно — отвърна Гобсек. — Делото за неговото наследство ще бъде тлъст залък за вас. — Погледнах го и го попитах, за да разбере намеренията му: — Обяснете ми защо графът и аз сме единствените хора, към които сте проявили някакъв интерес? — Защото вие единствени ми се доверихте, без да хитрувате — отвърна ми той. Въпреки че този отговор ми даваше основание да смятам, че Гобсек няма да злоупотреби с правата си, ако

обратната разписка се изгуби, все пак реших да посетя графа. Извиних се пред Гобсек, че имам работа, и ние излязохме от къщи. Незабавно отидох в дома на улица Елдер. Въведоха ме в салон, където графинята играеше с децата си. Когато лакеят съобщи за мен, тя скочи, посрещна ме, после седна, като мълчаливо ми посочи с ръка празно кресло до камината. Лицето ѝ се превърна в непроницаема маска, под която светските жени така добре умеят да прикриват чувствата си. Лицето ѝ вече бе повехнало от преживените страдания; само прекрасните черти, които някога будеха възхищение, все още напомняха за неговата красота. — Госпожо, много е важно да ми позволите да разговарям с графа... — В такъв случай вие бихте били по-облагодетелствуван дори и от мен — прекъсна ме тя. — Господин Дьо Ресто не желае да вижда никого; едва понася посещенията на лекуващия лекар и отказва всякакви грижи, дори моите. Болните имат толкова странни прищевки! Те са като децата, не знаят какво искат. — А може би като децата много добре знаят какво искат. — Графинята се изчерви. Почти се разкаях за тази си реплика, достойна за Гобсек. — Но, госпожо — побързах да променя темата, — не е възможно господин Дьо Ресто непрекъснато да бъде сам. — При него е най-големият му син — отвърна тя. Този път, колкото и да наблюдавах графинята, тя повече не се изчерви и ми се стори, че бе твърдо решила да не позволи да отгатна нейните тайни. — Госпожо, трябва да разберете, че не някакво любопитство ме води при вас — обадох се отново. — Настоятелната ми молба да видя графа е продиктувана от жизненоважни интереси... — Прехапах устни, защото усетих, че тръгвам по погрешен път. И графинята веднага се възползува от непредпазливостта ми. — Моите интереси не се различават от тези на съпруга ми — заяви тя. — Така че няма никаква пречка да разговаряте с мен... — Въпросът, заради който съм дошъл, засяга единствено графа — отвърнах аз твърдо. — Той ще бъде известен за желанието ви да се срещнете с него. — Учтивият тон, изражението на лицето ѝ, когато произнасяше тези думи, не можеха да ме заблудят: досещах се, че тя никога не ще ме допусне до съпруга си. Говорих още малко за незначителни неща, за да мога да наблюдавам графинята. Но както всички жени, изработили си вече план за действие, тя умееше превъзходно да прикрива чувствата си, на което само лицата от вашия пол са способни, и това е най-висшата степен на коварство. Бих се осмелил да добавя, че от нея очаквах всичко, дори

престъпление. Това мое чувство бе породено от перспективата за бъдещето, която прозираше в жестовете, погледите, маниерите и дори в интонациите на гласа ѝ. Сбогувах се и си тръгнах. Сега ще ви опиша сцените, с които завършва тази одисея, като прибавя и обстоятелствата, станали известни с течение на времето, както и подробностите, които прозорливостта на Гобсек или моята собствена ни помогна да разкрием. От момента, в който изглеждаше, че граф Дьо Ресто се е впуснал във водовъртежа на светските удоволствия и разпилява състоянието си, между двамата съпрузи са се разигравали сцени, запазени в пълна тайна, които са дали на графа възможност да си състави още по-неблагоприятно от преди мнение за жена си. Щом се разболял и трябвало да лежи, веднага се проявила ненавистта му към графинята и към последните му две деца; той им забранил да влизат в неговата стая и когато те се опитвали да заобиколят тази заповед, тяхното непослушание предизвиквало толкова опасни за господин Дьо Ресто кризи, че лекарят настоял пред графинята да не нарушава разпорежданията на съпруга си. След като госпожа Дьо Ресто видяла как в ръцете на Гобсек, който се превръщал във фантастична ламя за тяхното състояние, последователно преминават земите, семейните имена и дори домът, в който живеела, тя навярно се досетила за намеренията на съпруга си. По същото време господин Дьо Трай, когото кредиторите твърде упорито преследваха, обикаляше Англия. Единствено той можеше да разкрие на графинята тайните предпазни мерки срещу нея, които Гобсек бе подсказал на господин Дьо Ресто. Говорят, че тя дълго време отказвала да сложи подписа си, необходим според нашите закони, за да бъде валидна продажбата на семейното имущество, но в края на краищата графът успял да я накара да подпише. Графинята смятала, че съпругът ѝ превръща в пари състоянието си и малката пачка банкноти, която то представляваше, се намира в някой тайник, у нотариус или може би в банката. Според нейните сметки господин Дьо Ресто несъмнено би трябвало да притежава някакъв документ, с който големият му син ще може покъсно да възвърне тази част от имотите, на която графът държеше. Затова тя организираше около стаята на съпруга си най-строгото наблюдение. Господствувала тиранично в дома, в който всички били подчинени на нейния женски шпионаж. По цял ден седяла в салона до стаята, в която лежал мъжът ѝ, откъдето можела да чуе всяка негова

дума и най-леките движения. Вечер графинята нарежда да ѝ постилат в салона и почти през цялата нощ не спяла. Лекарят бил в услуга на нейните интереси. Отстрани самопожертвувателността на графинята изглеждала достойна за възхищение. С присъщата за двуличните хора ловкост тя успявала да прикрива пред хората отвращението, което господин Дьо Ресто изпитвал към нея, и така великолепно се преструвала на мъченица, че предаността ѝ станала пословична. Дори някои лицемерни моралисти смятаха, че по този начин тя изкупва прегрешенията си. Но пред нейните очи непрекъснато стоял призракът на бедността, която я очаквала след смъртта на графа, ако не си отваря очите. Затова, отблъсната от леглото, в което страдеше съпругът ѝ, тази жена бе очертала около стаята му магически кръг. Далеч от графа, но същевременно близко, изпаднала в немилост, но и всемогъща, привидно предана съпруга, тя дебнела смъртта и богатството също като онова полско насекомо, което, притаило се на дъното на спираловидната пясъчна дупка, направена от него, дебне неизбежната си жертва, ослушвайки се при всяка падаща песъчинка. И най-неумолимият съдия не можеше да отрече, че майчинското чувство у графинята бе много силно развито. Казват, че смъртта на баща ѝ бил урок за нея. Тя обожаваше децата си и бе успяла да скрие от тях своя разгулен живот, пък и тяхната възраст ѝ бе помогнала да постигне целта си и да ги накара да я обичат. Тя им бе дала отлично, блестящо възпитание. Признавам, че без да искам, изпитвах чувства на възхищение и състрадание към тази жена, за които Гобсек не престана да ми се подиграва. По онова време графинята, която вече бе прозряла низостта на Максим дьо Трай, с кървави сълзи плащаше за грешките на миналото си. Вярвам, че е така. Колкото и мерзки да бяха мерките, които тя взимаше, за да си възвърне състоянието на графа, не бяха ли те продиктувани от майчината любов и от желанието да изкупи вината към собствените си деца? А може би, както става с много жени, преживели бурни страсти, и тя е чувствувала необходимостта отново да бъде добродетелна. Навярно е разбрала цената на добродетелта едва когато е започнала да събира печалната жетва на своите заблуждения. Всеки път, когато малкият Ернест излизал от стаята на баща си, тя го подлагала на инквизиторски разпит за всичко, което графът бил направил или казал. Детето на драго сърце изпълнявало желанията на майка си, които отдавало на обичта ѝ към

баща му, и отговаряло на всички въпроси. Моето посещение бе откровение за графинята, която видя в мене оръдието на отмъщението на графа и твърдо реши да не ме допуска до умирация. Подтикван от зловещо предчувствие, аз исках на всяка цена да разговарям с господин Дьо Ресто, защото се безпокоях за съдбата на обратната разписка; ако попаднеше в ръцете на графинята, тя можеше да я оспори и тогава щяха да започнат безкрайни съдебни дела между нея и Гобсек. Достатъчно добре познавах лихваря и знаех, че той никога нямаше да върне имуществото на графинята, пък имаше и немалко неясни точки в текста на документите, които само аз можех да изтълкувам. Исках да предотвратя всички тези неприятности и за втори път отидох у графинята.

Забелязал съм, госпожо — обърна се Дервил към виконтеса Дьо Гранлийо доверително, — че съществуват нравствени явления, на които обществото не обръща достатъчно внимание. По природа съм наблюдателен и към делата от материален характер, които съм водил и при които чувствата са подложени на най-голямо изпитание, неволно съм подхождал аналитично. И всеки път, сякаш го откривам за първи път, съм се възхищавал на това как двамата противници почти винаги взаимно отгатват скритите си намерения и мисли. Понякога у двама врагове се среща същата прозорливост на ума, същата интелектуална нагласа, каквито съществуват у двама влюбени, които четат в душите си. Затова, когато се озовахме един срещу друг, аз изведнъж разбрах причината за омразата на графинята към мен, въпреки че тя прикриваше чувствата си под най-изисканите форми на учтивостта и приветливостта. Аз бях натрапеният довереник и бе невъзможно жена да не мрази този, пред когото е принудена да се черви. Тя пък отгатна, че ако аз съм човекът, на когото съпругът ѝ се е доверил, той все още не ми е прехвърлил имуществото си. Нашият разговор, който ще ви спестя, се е врязал в паметта ми като една от най-опасните битки, които съм водил. Надарена от природата с необходимите качества, за да въздействува с непреодолимия си чар, графинята ту се показваше гъвкава, ту горда, ту ласкава, ту доверчива. Тя дори се опита да разпали любопитството ми, да събуди любов в сърцето ми, за да може най-сетне да ме победи, но всичко бе напразно. Когато се сбогувах с нея, прочетох в очите ѝ омраза и ярост, от които изтръпнах. Разделихме се като врагове. На нея ѝ се искаше да ме унищожи, а пък

аз я съжалявах, чувство, което за някои характери е равносилно на най-жестоката обида. То се прокрадна в последните ми думи на сбогуване. Мисля, че сърцето на графинята се вледени от ужас, когато ѝ заявих, че каквото и да предприеме, ще бъде разорена. — Ако можех да се видя с графа, поне благосъстоянието на децата ви... — Съдбата ми ще бъде във ваши ръце — прекъсна ме тя с жест на отвращение. След така откровено поставените въпроси аз реших да спася това семейство от мизерията, която го очакваше. Бях готов, ако се наложеше, да извърша дори незаконни деяния, но да постигна целта си. И аз извърших следната предварителна подготовка: заведох дело срещу господин Дьо Ресто за сума, която уж дължи на Гобсек, и благодарение на мен графът бе осъден. Разбира се, графинята запази в тайна делото, но по този начин аз получих правото да запечатам къщата на графа след неговата смърт. След това подкупих един прислужник от графския дом и той ми обеща, че щом състоянието на графа съвсем се влоши, ще дойде да ме предупреди, ако трябва и посред нощ, за да мога да се появя ненадейно и да сплаша графинята с внезапно запечатване на имуществото и по такъв начин да спася обратната разписка. По-късно научих, че докато е слушала стенанията на умиращия си съпруг, тази жена е проучвала съдебния кодекс. Какви ли зловещи картини биха представлявали душите на тези, които заобикалят леглата на покойниците, ако техните помисли можеха да бъдат нарисувани? И винаги богатството е двигател на интригите, които се заплитат, на плановете, които се замислят, на заговорите, които се кроят! Сега нека оставим настрана тези твърде отегчителни подробности, които обаче ви дадоха възможност да се досетите за мъките на тази жена и на нейния съпруг и които разкриват тайните на един аристократичен дом. Вече два месеца граф Дьо Ресто, примирен със съдбата си, лежал сам в стаята си. Смъртоносната болест постепенно отслабила тялото и разума му. В плен на своите прищевки на болен, чиято странност изглеждала необяснима, той не желаел да почистват неговите стаи, отказвал всякакви грижи, дори не разрешавал да оправят леглото му. Тази негова крайна апатия бе поставила своя отпечатък и върху всичко, което заобикаляше графа: мебелите в стаята му бяха в безпорядък, прах и паяжини покриваха най-изящните предмети. Някога богат и с изтънчен вкус, сега на граф Дьо Ресто се нравела тъжната гледка в стаята, където и камината, и писалището, и столовете били отрупани с

предмети, необходими за болен: празни или пълни шишенца, почти всичките мръсни, разхвърляно бельо, счупени чинии, пред камината се валяла празна метална грейка за легло, във ваната имало застояла минерална вода. Всяка дреболия от този грозен хаос внушавала усещането за разруха. Смъртта била проникнала във вещите, преди да завладее човека. Графът изпитвал ужас от дневната светлина, капациите на прозорците били затворени и тъмнината още повече засилвала мрачния облик на това печално място. Болният много бил отслабнал. Очите му, в които сякаш се приютил гаснещият живот, блестели. Смъртната бледност на лицето му била ужасяваща, подчертана от невероятната дължина на косите, които не позволил да му отрежат и те се спускали на дълги прави кичури покрай бузите му. Графът приличал на фанатичните отшелници в пустинята. Мъката потискала всякакви други чувства у този едва петдесетгодишен мъж, когото цял Париж познавал като блестящ, изтънчен, щастлив човек. Една сутрин в първите дни на декември 1824 година граф Дьо Ресто погледнал сина си Ернест, който бил седнал на ръба в долния край на леглото му и скръбно го наблюдавал. — Страдате ли? — го попитал младият виконт. — Не! — отвърнал той със страшна усмивка. — Всичко е *тук и около сърцето!* И след като посочил главата си, притиснал мършавите си пръсти към хлътналите гърди с жест, който разплакал Ернест. — Защо не идва господин Дервил? — попитал той своя камериер, когото смятал за предан, но който изцяло бил в услуга на графинята. — Морис — извикал умиращият и се изправил в леглото си, сякаш възвърнал напълно разсъдъка си, — от петнадесет дни насам вече седем или осем пъти ви пращам при моя адвокат, а той не идва? Мислите ли, че можете да ме измамите? Идете незабавно да го доведете. Ако не изпълните нарежданията ми, сам ще отида... — Госпожо — попитал камериерът, — вие чухте какво каза графът, какво трябва да направя? — Ще се престорите, че отивате у адвоката и ще се върнете да кажете на господаря, че неговият посредник е заминал на четиридесет левги оттук за някакъв важен процес. Ще добавите, че го очакват към края на седмицата. „Болните винаги се заблуждават за състоянието си — помислила си графинята — и той ще чака завръщането на адвоката.“ Предния ден лекарят бил казал, че графът едва ли ще изкара деня. Когато два часа по-късно камериерът му доложил тази отчайваща вест, умиращият станал твърде неспокоен. —

Господи! О, господи! — повторил той няколко пъти. — Имам доверие единствено във вас. — Графът дълго гледал сина си и накрая му казал с немощен глас: — Ернест, синко, ти си още много млад, но имаш добро сърце и навярно ще разбереш, че обещанието, направено пред умиращ баща, е свято. Чувствуваш ли се способен да запазиш тайна, да я погребеш дълбоко в себе си, така че дори майка ти да не се досети? В този дом вече само на теб мога да се доверя, сине. Ще оправдаеш доверието ми, нали? — Да, татко. — Е, добре. След малко, Ернест, ще ти дам един запечатан пакет, който принадлежи на господин Дервил. Ще го запазиш, но така, че никой да не разбере, че е у теб. Ще се измъкнеш от къщи и ще отидеш в малката поща накрая на улицата, за да го изпратиш. — Добре, татко. — Мога ли да разчитам на теб? — Да, татко. — Ела ме целуни. Благодарение на теб, скъпо мое дете, смъртта вече не ми изглежда така горчива. След шест или седем години ще разбереш колко е била важна тази тайна и тогава ще бъдеш добре възнаграден за своята ловкост и вярност, тогава ще разбереш колко съм те обичал. Сега ме остави за малко сам и не позволявай на никого да влезе в стаята ми. — Ернест излязъл и видял майка си права наред сред салона. — Ернест — повикала го тя, — ела при мен. — Тя седнала, притеглила сина си между коленете си, притиснала го силно към гърдите си и го целунала. — Ернест, баща ти разговаря с теб, нали? — Да, мамо. — Какво ти каза? — Не мога да го повторя, мамо. — О, скъпо мое дете — възкликнала графинята и горещо го разцелувала, — колко се радвам, че умееш да лазиш тайна! Да не се лъже и да не се изменя на дадената дума, са два принципа, които човек никога не трябва да забравя. — Мамичко! Колко си хубава! Ти никога не си лъгала, сигурен съм! — Понякога, скъпи Ернест, съм лъгала. Да, изменяла съм на дадената дума при обстоятелства, които са по-силни от всякакви закони. Ернест, детето ми, ти вече си голям, разумен и си забелязал, че баща ти ме отблъсква, отхвърля грижите ми, а това не е естествено, защото знаеш колко много го обичам. — Да, мамо. — Бедно мое дете — продължила графинята, плачейки, — това нещастие е резултат на подли клевети. Лоши хора се постараха да ме откъснат от баща ти, за да задоволят алчността си. Те искат да ни лишат от нашето състояние и да си го присвоят. Ако баща ти беше здрав, разногласията между нас скоро щяха да изчезнат, той щеше да се вслуша в думите ми и понеже е добър, любещ, щеше да разбере грешката си. Но разумът

му е засегнат от болестта и предубедеността му спрямо мен се превърна в натрапчива идея, в лудост. Предпочитанието на баща ти към теб е ново доказателство за нарушените му умствени способности. Преди да се разболе, ти никога не си забелязвал баща ти да обича Полин и Жорж по-малко от теб. Сега у него всичко е прищявка. Обичта, която храни към теб, може да му внуши мисълта да ти възложи да изпълниш някакви нареждания. Ако не искаш, ангел мой, да разориш семейството си и да видиш един ден майка си да протяга ръка за къшей хляб като просякиня, трябва всичко да й кажеш... — О-хо, така значи — извикал графът, който отворил вратата и ненадейно се появил почти гол, тялото му вече било сухо и мършаво като скелет. Графинята се вцепенила от този ужасяващ глух вик. Съпругът ѝ бил толкова слаб и блед, сякаш излизал от гроба. — Вие потопихте целия ми живот в мъки и страдания, а сега не ме оставяте и спокойно да умра, искате да покварите съзнанието на сина ми, да го превърнете в порочен човек — извикал той хрипливо. Графинята се хвърлила в нозете на този смъртник, обезобразен още повече от последните житейски вълнения, и заплакала неудържимо. — Милост! — простенала тя. — А вие мен съжалихте ли? — попитал я графът. — Оставих ви да прахосате състоянието си, а сега искате да прахосате моето и да разорите сина ми! — О, добре, нека за мен няма милост, бъдете неумолим — изплакала тя, — но децата? Пратете вашата вдовица да живее в манастир, аз ще се подчиня. За да изкупя вината си пред вас, ще направя всичко, което заповядате, но нека децата бъдат щастливи! О, поне децата, децата! — Аз имам само едно дете — отвърнал графът и отчаяно посочил с мършавата си ръка своя син. — Простете ми! Милост, разкайвам се! — викала графинята, като целувала влажните крака на съпруга си. Риданията ѝ пречели да говори и неясни, несвързани думи излизали от пламналото ѝ гърло. — След това, което говорехте на Ернест, вие се осмелявате да молите за прошка! — прекъснал я умиращият, като освободил крака си и съборил графинята на земята. — Вие сте ми напълно безразлична! — добавил той с вледеняващо равнодушие. — Бяхте лоша дъщеря, после лоша съпруга, ще бъдете и лоша майка. — Нещастната жена паднала в несвяст.

Умиращият се прибрал в стаята си, легнал и след няколко часа изгубил съзнание. Свещениците дошли да го причестят. В полунощ

издъхнал. Сутрешната сцена с графинята изчерпала последните му сили. В полунощ пристигнах заедно с татко Гобсек в дома на графа. Благодарение на бъркотията, която цареше, ние успяхме безпрепятствено да стигнем чак до малкия салон, предхождащ стаята, в която се намираше покойникът. Там бяха трите плачещи деца и двамата свещеници, които трябваше да прекарат нощта край тялото. Ернест се приближи до мен и каза, че майка му желала да бъде сама в стаята на графа. — Не влизайте — заяви той с патетична интонация и трогателен жест, — тя се моли! — Гобсек се разсмя със свойствения си беззвучен смях. Бях твърде развълнуван от чувствата, които се изписаха върху лицето на младия Ернест, за да споделя иронията на скъперника. Когато детето видя, че ние се упътваме към вратата, то се прилепи до нея и извика: — Мамо, търсят те някакви господа в черно! — Гобсек вдигна детето, сякаш беше перце, и отвори вратата. Каква картина се разкри пред очите ни! В стаята цареше ужасен безпорядък. Разчорлена, отчаяна, с трескави очи, графинята бе застинала права сред разхвърляни стари дрехи, книжа, вехтории. Грозна гледка представляваше безредието, което цареше около мъртвия. Едва графът бе издъхнал и жена му бе разбила всички чекмеджета, писалището. Килимът около нея бе осеян с отломки от разбити мебели, разкъсани чанти и папки, навсякъде личаха следите от нейните безцеремонни ръце. Ако отначало търсенията ѝ са били безплодни, поведението и възбудата ѝ ме накараха да предположа, че накрая бе открила тайнствените документи. Погледнах към леглото и с инстинкта, който съм си изработил от воденето на различни дела, се досетих какво се бе случило. Трупът на графа бе проснат почти напреко на пътеката между леглото и стената, с лице към постелята, презрително захвърлен също като празните пликове, които се търкаляха по земята; и той вече бе само една никому ненужна обвивка. С вдървените си и безжизнени крайници той изглеждаше и смешен, и страшен. Навярно умирацията бе скрил обратната разписка под възглавницата си, сякаш за да я предпази до смъртта си от всякакво посегателство. Графинята бе отгатнала намерението на съпруга си, което всъщност бе изобразено и в последното движение на сгърчените му пръсти.

Възглавницата бе захвърлена на пода и върху нея все още личеше стъпалото на графинята. Пред нея, в краката ѝ, видях плик с няколко восъчни печата с герба на графа. Бързо го вдигнах и прочетох, че е

адресиран до мен. Погледнах втренчено графинята с пронизателната строгост на следовател, който разпитва обвиняем. Огънят в камината поглъщаше книгата. Като ни е чула, че идваме, графинята ги е хвърлила в огнището, защото е сметнала, прочитайки първите разпореждания, които бях съставил в полза на нейните деца, че унищожава завещание, лишавашо ги от състояние. Гузната ѝ съвест и неволният страх пред извършеното престъпление ѝ бяха отнели способността да разсъждава разумно. Изненадана на местопрестъплението, на нея вероятно ѝ се е привидял ешафодът и е почувствувала нажеженото желязо на палача. Графинята дишаше учестено и чакаше да заговорим, като ни гледаше с блуждаещ поглед. — Ех, госпожо — възкликнах аз, като извадих от камината парченце хартия, незасегнато от пламъците, — вие разорихте децата си! Тези книжа бяха техните актове за собственост. — Устните ѝ се раздвижиха като пред паралитичен пристъп. — Ха! — възкликна със скърцащ глас Гобсек, все едно че някой плъзгаше меден свещник върху мрамор. След кратко мълчание старецът заговори спокойно: — Да не би да искате да внушите на графинята, че не съм законен собственик на имуществото, което графът ми продаде? От няколко мига насам този дом ми принадлежи. — Удар с чук по главата би ми причинил помалка болка и изненада. Графинята забеляза колебливия поглед, който хвърлих на Гобсек. — Господине, господине! — обърна се тя към него, като не намираше други думи. — Имате ли фидеикомис? — попитах го аз. — Възможно. — Ще се възползвате от престъплението, извършено от госпожата, така ли? — Точно така. — Тръгнах си, като оставих графинята да ридае с горчиви сълзи, седнала до леглото на мъжа си. Гобсек ме последва. Когато излязохме на улицата, аз му обърнах гръб, но той се приближи, погледна ме изпитателно, прониквайки дълбоко в душата ми, и ми каза с медения си гласец, в който се прокраднаха остри нотки: — Ти си позволяваш да ме съдиш? — След този случай рядко се виждахме. Гобсек нае дома на графа, държеше се като господар, строеше чифлици, поправяше мелниците и пътищата, садеше дървета. Един ден го срещнах в парка Тюйлери. — Графинята мъжествено се бори с живота — започнах аз. — Отдала се е изцяло на обучението на децата си, които отлично е възпитала. Най-големият е очарователен младеж... — Възможно. — Но — продължих аз — не трябва ли да помогнете на Ернест. — Да помогна на Ернест! —

възкликна Гобсек. — Не, в никакъв случай! Нещастieto е нашият най-добър учител, нещастieto ще му разкрие стойността на парите, на мъжете и на жените. Нека сам плава по парижкото море! Когато стане добър кормчия, ще му дадем кораб. — Разделих се с него, без да си обяснявам смисъла на думите му. Въпреки че господин Дьо Ресто, комуто майка му е внушила отвращение към мен, съвсем няма намерение да се посъветва с моя милост, миналата седмица отидох при Гобсек, за да го уведомя за любовта на Ернест към госпожица Камий и настоях да изпълни поетите задължения, тъй като младият граф скоро ще стане пълнолетен. От доста време старият лихвар бе на легло и страдаше от болест, която щеше да го умори. Той обеща да ми отговори, когато започне да става и може да се заеме с финансовите си операции. Навярно не искаше да се откаже от нищо, докато му остава и искрица живот. Нямахме други причини за уклончивия му отговор. Като видях, че е много по-тежко болен, отколкото си мислеше, останах по-дълго време при него и открих, че с напредването на възрастта неговата страст се бе превърнала в лудост. За да не живее никой в къщата, той бе станал единственият й наемател и всички стаи стояха празни. В неговата стая нищо не бе променено. Мебелите, които така добре познавах от шестнадесет години насам, бяха съвсем същите, сякаш запазени под стъклен похлупак. Неговата стара и вярна портиерка, омъжена за инвалид, продължаваше както и преди да му бъде и прислужничка, и довереница. Тя въвеждаше посетителите и изпълняваше ролята на болногледачка. Въпреки слабостта си Гобсек все още лично посрещаше клиентите си, събираше приходите и до такава степен бе опростил финансовите си операции, че ги ръководеше от къщи: достатъчно бе да изпраща от време на време инвалида с поръчки. Когато бе сключен договорът, с който Франция призна република Хаити^[36], Гобсек бе избран за член на комисията за оценка и ликвидация на владенията на френските поданици и за разпределяне между тях на компенсациите от Хаити заради данните, които притежаваше, за състоянието на бившите френски имоти в Санто Доминго^[37] и за заселниците или наследниците, на които трябваше да се плащат обезщетенията. Изкусният Гобсек измисли посредническа агенция за обезщетяване на колонистите или техните наследници, прикриваща се зад имената на Вербрюст и Жигоне, с които той делеше печалбите, без да е вложил никаква сума, тъй като знанията му

всъщност представляваха неговият дялов капитал. Тази агенция бе нещо като спиртоварна, която извличаше пари от невежите, недоверчивите или тези, чиито права можеха да бъдат оспорени. Като ликвидатор Гобсек умееше да преговаря с едрите земевладелци, които било за да бъде дадена по-висока оценка на имотите им, било за да си получат по-бързо парите, носеха на Гобсек подаръци, пропорционални на богатството си. По такъв начин подаръците представляваха един вид лихвен процент върху сумите, на които той не можеше да сложи ръка. Освен това агенцията на съвсем ниска цена му преотстъпваше делата за незначителните и за съмнителните наследства, както и за имуществото на хора, които предпочитат да им се плати незабавно в брой, колкото и малка да е сумата, но да не рискуват с несигурните вноски на републиката. И така Гобсек бе ненаситната боа на тези големи операции. Всяка сутрин той получаваше тези дарове-налози и внимателно ги оглеждаше, както би постъпил министърът на някой набаб, преди да реши дали си струва да подпише решение за помилване. Гобсек взимаше всичко, което му носеха, от коша на бедния клетник до свещите на свидливите, от посудата на богатите до златните табакери на спекулантите. Никой не знаеше какво става с даровете, поднесени на стария лихвар. Всичко влизаше в дома му, но нищо не излизаше. — Честна дума — казваше ми моята стара познайница, портиерката, — мисля, че поглъща всичко, но от това не става по-дебел, сух и мършав е като кукувичката на стенния ми часовник. — Най-сетне миналия понеделник Гобсек изпрати инвалида да ме повика. Той заговори още на вратата на кабинета ми: — Елате бързо, господин Дервил, господарят предава богу дух. Жълт е като лимон и гори от нетърпение да говори с вас. Смъртта го разяжда и последният хрип клокочи в гърлото му. — Когато влязох в стаята на умиращия, го заварих на колене пред огнището, където, въпреки че не бе горял огън, имаше огромна купчина пепел. Гобсек бе станал от леглото и се бе довялякъл до камината, но не му бяха стигнали силите нито да си легне отново, нито да повика за помощ. — Стари ми приятелю — казах му аз, като го вдигнах и му помогнах отново да си легне, — на вас ви е било студено, защо не палите камината? — Изобщо не ми е студено — отвърна той, — никакъв огън! Никакъв огън! Отивам неизвестно къде, млади човече — обърна се той към мен и ме погледна с угасващ, безизразен поглед, — едно обаче е сигурно —

отивам си оттук! Имам *карфология*^[38] — каза той и употреби научен термин, което показваше до каква степен съзнанието му все още бе съвсем бистро. — Стори ми се, че виждам стаята си пълна със самородно злато и станах, за да си взема. А в чии ли ръце ще премине моето злато? Няма да го дам на правителството. Направих завещание, намери го, Гроций. Хубавата холандка имаше дъщеря, която видях една вечер някъде на улица Вивиен. Мисля, че прякорът ѝ е *Торпилата*. Красива е като ангел. Потърси я, Гроций. Ти си изпълнителят на завещанието ми. Вземи си, каквото искаш, яж: има пастети от гъши дроб, чували с кафе, разни видове захар, златни лъжици. Дай сервиза „Одио“ на жена си. Но на кого ще останат диамантите? Смъркаш ли тютюн, момче? Имам различни сортове. Продай ги в Хамбург, те ще донесат половин милион. Имам всичко и трябва всичко да оставя! Хайде, татко Гобсек — смъмри се той, — не бъди малодушен, остани верен на себе си. — Седна в леглото, лицето му като излято от бронз се очерта ясно на фона на възглавницата. Протегна сухата си ръка и кокалестите му пръсти се вкопчиха в завивката, сякаш искаше да се задържи изправен. Погледна огнището, студено като металния блясък на очите му, и умря в пълно съзнание. В очите на портиерката, на инвалида и в моите той приличаше на старите вгълбени римляни, които Летиер^[39] е нарисувал зад консулите в картината си „Смъртта на децата на Брут“. — Какво безочие! Пустият му дърт хитрец! — грубо, по войнишки възкликна инвалидът. А на мен в ушите ми все още звучеше фантастичното изреждане, което бе направил на богатството си. Погледът ми, проследил неговия, се бе спрял върху купчината пепел, чийто размер ме изненада. Взех машата и когато бръкнах в пепелта, се натъкнах на купчина злато и сребро, натрупана вероятно от плащания, постъпили по време на болестта му, които или поради физическата си немощ не бе успял да скрие, или пък от мнителност не бе изпратил в банката. — Бързо, тичайте при мировия съдия — рекох на стария инвалид, — незабавно да запечата апартамента! — Поразен от последните думи на Гобсек и от разговора си с портиерката, взех ключовете на стаите от първия и втория етаж, за да ги огледам. Още в първата, която отворих, си обясних налудничавите на пръв поглед думи на Гобсек. Там видях последствията от скъперничеството на лихваря, превърнало се в края на живота му в сляп инстинкт, така типичен за провинциалните сребролюбци. В съседното на стаята, в

която Гобсек бе издъхнал, помещение имаше мухлясали пастети, камара от най-разнообразни хранителни продукти, дори миди, стриди и други подобни, вмирисани риби, чиято разнородна воня за малко не ме задуши. Навсякъде гъмжеше от червеи и насекоми. Тези скорошни дарове се валяха до кутии с различна форма, сандъци с чай и чували с кафе. Върху камината в сребърен супник бяха сложени известия за пристигнали стоки на негово име, на склад в Хавър^[40]: бали памук, бурета със захар, бъчви с ром, кафе, индиго, тютюни — богат избор на хранителни продукти от колониите! Стаята бе претъпкана с мебели, сребърни съдове и прибори, лампи, картини, вази, книги, красиви гравюри, навити на руло, редки предмети. Може би това огромно количество ценности не бе натрупано единствено от подаръци, навярно сред тях имаше и неоткупени заложили вещи. Видях кутийки за бижута с гербове или инициали, комплекти покривки и кърпи за хранене от фино платно, скъпи оръжия, но без монограми. Когато отворих една книга, която ми се стори, че е премествана, в нея намерих банкноти по хиляда франка. Реших добре да огледам и най-дребната вещ, да изследвам пода, таваните, корнизите и стените, за да откроя всичкото злато, за което така страстно ламтеше холандецът, достоен за четката на Рембранд. През цялата си адвокатска практика не бях виждал подобни прояви на сребролюбие и своеобразност. Когато се върнах в неговата стая, на писалището му намерих обяснението за растящото с всеки ден безредие и за струпването на тези богатства. Под една метална тежест се намираще преписката между Гобсек и търговците, на които навярно най-често е продавал подаръците. Но или тези хора са били жертва на ловкия Гобсек, или пък лихварят е искал прекалено висока цена за хранителните продукти и за разните предмети, защото ни една сделка не бе сключена. Той не беше продал продуктите на Шьове, защото Шьове бе съгласен да ги купи само при тридесет на сто отстъпка. Гобсек се е пазарял за разликата от няколко франка и докато са траели преговорите, продуктите се разваляли. Отказвал е да плати разносните по доставянето на сребърните съдове и прибори. Не желаел да приспадне фирмата при кафето. С една дума, спорел за всяка вещ, което разкриваше у Гобсек първите признаци на вдетиняване, на непонятно упорство, характерно за всички стари хора, при които някоя силна страст взема връх над разума. И аз като него се питах: „В чии ли ръце ще преминат всички тези богатства?...“

Странното сведение, което Гобсек ми съобщи за единствената си наследница, ме принуждаваше да претърся всички съмнителни домове в Париж, за да подхвърля на някоя лека жена огромно богатство. Но най-важното е, че с напълно редовни актове само след няколко дни граф Ернест дьо Ресто ще стане собственик на състояние, което му позволява да се ожени за госпожица Камий, както и да отдели на майка си, графиня Дьо Ресто, и на брат си достатъчни капитали, а на сестра си достойна зестра.

— Е, добре, драги ми господин Дервил, ще помислим по този въпрос — отвърна госпожа Дьо Гранлийо. — Но Ернест трябва да бъде толкова богат, че да може едно благородническо семейство като нашето да приеме майка му. Разбира се, Камий не е длъжна да се среща със свекърва си.

— Но — обади се старият вуйчо — госпожа Дьо Босеан приемаше в дома си госпожа Дьо Ресто.

— О, да, но само на официалните си приеми — възрази виконтесата.

Париж, януари 1830 г.

---

[0] Първата глава „Лихварят“ е публикувана през февруари 1830 г. на страниците на вестник „Мода“. Цялостният текст е отпечатал в първи том на „Сцени от личния живот“ през април същата година под заглавие „Опасностите от безпътството“. В 1835 г. творбата излиза със значителни допълнения в новото издание на „Сцени от личния живот“ и се нарича „Дядо Гобсек“, Най-сетне в 1842 г. Балзак я включва в „Сцени от личния живот“ (първо издание на „Човешка комедия“) под заглавие „Гобсек“. ↑

[1] *De viris illustribus* (лат.) — „За прочутите мъже“, произведение на римския историк Корнелий Непот (I в. пр.н.е.), посветено предимно на живота на видни пълководци. Използувало се е като училищно пособие за изучаване на латински език. ↑

[2] *Пикет* — игра на карти. ↑

[3] *Сен-Жермен* — квартал в Париж на левия бряг на Сена, в който през XIX век е живяла аристокрацията. ↑

[4] *Цивилна листа* — годишната заплата на краля. ↑

[5] *Шосе-д-Антен* — улица в Париж, на която живяла финансовата върхушка. ↑

[6] *Академията* — има се предвид Френската академия, чиято задача е била да състави речник на френския език и френска граматика. Основана е от Ришелъо през 1635 г. и има 40 членове. ↑

[7] *Талейран, Шарл-Морис дьо* (1754–1838) — виден френски политик. Бил е на няколко пъти министър на външните работи, развивал активна дипломатическа дейност. ↑

[8] *Метсю, Габриел* (1629–1667) — холандски художник, представител на т.нар. стайна живопис. За картините му е характерен вкусът към анекдота и детайла. ↑

[9] *Фонтъонел, Бернар Льо Бовие дьо* (1657–1757) — френски писател, прочул се с научно-популярните си съчинения. Навремето бил известен и с уравновесения си, спокоен характер. Живял сто години. ↑

[10] *Кожения чорап* — прякор на ловеца Нати Бумпо, герой на няколко романа на американския писател Фенимор Купър (1789–1815), сред които „Последният мохикан“, „Следотърсачът“, „Ловецът на елени“ и други. ↑

[11] *Стърн, Лорънс* (1713–1768) — британски писател романист, представител на сантиментализма през ХІІІ в. — Бел. NomaD. ↑

[12] *Гобсек* — вероятно думата идва от стария галски корен (*уста*), а *gobe* се употребявала в смисъл на „голяма хапка“. В съвременния френски език глаголът *gover* означава *гълтам*. Думата *sek* означава *сух, сухо*. Името Гобсек би могло да се преведе „суха глътка“. ↑

[13] *Дьо Лали... Типу-Саиб* — Балзак изрежда имена на военачалници и на политически личности от Франция. Англия и Индия, изявили се в периода на Англо-френската война за господство в Индия (50-те и 60-те години на ХVІІІ век). Сред историческите лица са вмъкнати и измислени — герои от Балзаковата „Човешка комедия“. ↑

[14] *Савоец* — жител на областта Савоя в Югоизточна Франция. В текста става дума за Гобсек. ↑

[15] *Сан-Томе* — най-гъсто населеният от антилските острови на Карибско море. ↑

[16] *Пондишери* — град в Индия, бивша френска колония. По-късно става английска колония, а през 1814 г. е върнат на французите.

През 1956 г. градът вече е индийска територия. ↑

[17] *Диманш* — става дума за сцена от комедията на Молиер „Дон Жуан“. Стеснителният лихвар Диманш не може да устои на изисканата любезност на своя длъжник и не се осмелява да си поиска парите. ↑

[18] *Рикети, Оноре-Габриел граф дьо Мирабо* (1749–1791) — френски политик, депутат в Конституционното събрание, блестящ оратор.

Вернио, Пиер Викториен (1735–1793) — член на Конвента, един от видните оратори на своето време. ↑

[19] *Пон-Ньоф* — мост на река Сена, построен през 1606 г., който съществува и днес. ↑

[20] *Лисансие* — първата учена степен във Франция; лисансие — ученик, удостоен с тази степен. ↑

[21] *Ноайон* — град във Франция, разположен недалече от Париж, известен с историческите си забележителности от XII–XIII век. ↑

[22] *Екю* — стара френска сребърна монета от времето на Луи XIV на стойност 3 франка. ↑

[23] *Хуго де Гроот, наречен Гроций* (1583–1645) — холандски юрист и дипломат, считан за баща на международното право. ↑

[24] *Уилям Пит Младши* (1759–1806) — английски политик. Върл противник на Френската буржоазна революция. *Плеси, Арман-Еманюел дьо* — херцог Дьо Ришельо (1766–1822) — френски политик, първи министър при Реставрацията.

Хорн, Антоан — убиец, разпънат върху колело в 1720 г. (?)

Фукие-Тенвил Антоан Кантен (1746–1795) — обществен обвинител при Революционния трибунал, който се е борил срещу враговете на Френската революция. ↑

[25] *Театр Франсе* — сега „Комеди Франсез“. Основан през 1680 г. от Луи XIV. ↑

[26] *Карлсбад* — немското название на Карлови Вари. ↑

[27] *Баден* — град в Швейцария, прочут с радиоактивните си минерални води. ↑

[28] *Бат* — град в Англия, балнеолечебен курорт. ↑

[29] Френската буржоазна революция от 1789 г. ↑

[30] *Голконда* — в миналото богат и процъфтяващ индийски град, близо до днешния Хайдерабад. Разрушен през 1687 г. от Моголите. ↑

[31] *Визанур* — сега Вижапур. Град в Южна Индия, щата Мизор. ↑

[32] *Империята* — става дума за управлението на Наполеон I от 1804 до 1814 г. ↑

[33] *Ego sum rara* (лат.) — аз съм върховният. ↑

[34] Вж. бележка 24. ↑

[35] *Фидеикомис* (от лат. *fideli* и *commis*) — юридически акт, чрез който едно лице продава на друго имущество за временно ползуване, което по-късно трябва да бъде прехвърлено на трето лице. ↑

[36] *Република Хаити* — Франция признава независимостта на Хаити през 1825 г. ↑

[37] *Санто Доминго* — старото название на Хаити. ↑

[38] *Карфология* — несъзнателни движения на пръстите на ръцете на болен, сякаш иска да хване несъществуващи предмети. ↑

[39] *Летиер, Гийо* (1760–1832) — френски художник. ↑

[40] Отново липсваща обяснителна бележка. *Хавър* — град в Северна Франция, Нормандия, разположен на брега на Ламанша, второто по големина френско пристанище след Марсилия. — Бел. NotAD. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.